Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 183 (12873) | 1985 чылдың август 8, четверг | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көпеек.

ЧУРТТУҢ ТАРАА ШӨЛДЕРИНДЕ

КУРГАН. Курган областың механизаторлары көк-тараа ажаалдазын эгелээн. Ында «Чулпан» дээр районучуттуган сорт соок агаарны эки эрттирген болгаш ам тараачынарны эки дүжүдү-биле өөртүп турар. Ол үнелиг культурага Курганның чер ажылдакчылары сөөлгү чылдарда тараа шөлдерин калбарткан.

ЛЬВОВ. Үрезин ажылын үлетпүр үндезиниче шилчидерининг беш чыл программазын Львов областың чер ажылдакчылары дооскан. Бродовск районда «Правда» колхозта программада көрдүнген сөөлгү түдуг — ажыл-агыйлар аразының сорттуг үрезин өстүрер комплекс ажыглалда кирген. Амгы үеде областа эң чаа техника-биле чепсегленген ыңдыг 13 бүдүрүлге черлерн бар. Ол чорук тарылга материалдарының шынарын бедидиринге болгаш ону белеткээринге чарыгдалдарны барык-ла ийи катап эвээжедир арганы берген.

ТАШКЕНТ. Казахстанның чер ажылдакчыларынга тараа ажаап алырын дүргедедирингe Узбекистанның механизаторлары дузалаар. Тургай болгаш Кокчетав областарже эң дээре муң-муң механизаторларын республиканың тараа өстүрер ажыл-агыйлары чоруткан. Оларның хөй кезии боттарының тараа шөлдерингe тараа культураларының кезилдезин болгаш бастырылгазын кыска хуусаа иштиде чоруткан.

(СЭТА).

Бистиң чуртувуста ССРЭ

РСФСР

Ленинградтың «Светлана» дел каттыжыышкынының профессионал-техниктиг училищези чүгле школачыларга эвес, харын-дее, ада-иелерге консультацияларны берип турар. Ында профориентацияның чаа тургускан төвүнүң сорулгазы болза будүрүлге черининг дугайында, оон хөгжүлдезининг перспективаларының дугайында эң-не хөй медээлерни бээри болур.

«Светлананың» телээлекчилери, психологтар, социологтар, эмчилер болгаш училищеның өөреникчилери боттары консультантылар болуп турарлар. «Светлана» чаа беш чылда чүнү будүрүп үндүрерил, будүрүлгеге ажылдавышаан дээди эртемни чедип ап болур бе дээн ышкаш, эң-не янзы-бүрү айтырыгларга харыыны берип турар. Бодунуң шилип алган чүүлдеринге бүзүрелдиг оолдарны болгаш чигзинип боданып турар аныяк оолдарны база оларның ада-иелерин кичээнгейге ап турар.

Ол профессионал-техниктиг училищеге билдиришкинерниң саны хүн келген түдум көвүдеп турар. Киреринкүзээннеринг саны аңаа өөренир олуттарның санындан безин ам көвүдей берген. Чүс хире оолдар ада-иелериниң сумезии-биле приборлар түдүг жуларының профессиязын шилип алганнар. Ынчангаш, олар эң сайзыраңгай электронныг дериг-херекселдерниң тургузукчуларының чаа салгалы болур.

УКРАИНА

Украинаның тараа шөлдеринде интенсивтиг технологияны ажыглаарының хемчээли улгаткан. Ол депшилгелиг арга-биле амгы үеде күзүн тарыыр кызыл-тасты будүн чартык миллион хире гектар черге чаштырган.

✦ ✦ ✦

Черкасск областа Золотоношск районнуң Калинин аттыг колхозунда чер ажылдакчылары курлавырларны билдилиг ажыглааны планнаанындан хөй дүжүттү алырынга дузалаан. Маңаа «Ахтырчанка» деп күзүн тарыыр кызыл-тас гектардан-на ортумаа-биле 60 центнер хире дүжүттү, а «Запорожская остистая» — 62 центнер ажыг эки шынарлыг тараваны берип турар. Ол болза агротехниканың бүгү негелдемелерин ылаптыг күүсеткенининг түңнели-дир. Оон күүселдезин агрономия албан черлери доктаамал хынап турган.

Келир чылын республиканың чер ажылдакчылары чаа технологияның аргаларын улам-на долузу-биле ажыглаар деп шиитпирлээннер. Ону ажыглаар шел барык-ла ийи катап калбарар. Күскү терылгага ажыл-агыйларда чемиштидилгелерни болгаш гербицидтерни чыып мөөнээн, техниканы белеткеп турар болгаш тускай эртемниглер эң-не перспективтиг сорттарны тодаргайлап турар.

(СЭТА).

МАЛГА ЧЕМ БЕЛЕТКЕЛИНИҢ ШАЛЫПЧЫ АЙЫ ЧОРУП ТУР

ПАРТИЙЖИ КИЧЭЭНГЕЙНИ — МАЛ ЧЕМНЕРИНИҢ БЕЛЕТКЕЛИНЧЕ

СЭКП обкомунуң бюрозу, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели, профоблчөвүлел, ВЛКСМ обкому республикада мал чемнериниң белеткелиниң чоруп турарының дугайында айтырыгны чоокта чаа чугаалажып көрген. Чамдык районнар, совхозтар, дыка хөй бригадалар болгаш звенолар агаар-бойдустуң кандыг-даа хүннери турза, оон хамаарылга чокка сигенчилерниң күш-ажылын эки организастап, техника ажыглалының бүдүрүкчүлүүн бедидип, депшилгелиг технологияны билдилиг ажыглап турарындан багай эвес түңнелдерни чедип ап турар. Улуг-Хем, Эрзин районнарның ажыл-агыйлары август 1-ге чедир мал чемнериниң бүгү хевирлерин белеткээр талазы-биле эки көргүзүглерни чедип ап, социалистиг чарышка тииленчи болуп үнгеш, шилчиир Кызыл туктар, акша шаңналдарын алган. Кызыл, Каа-Хем, Тес-Хем районнар эрткен чылдың бо үезинге деңнээргe, хөй мал чемнери белеткеп алганын бюрога демдеглээн.

Ниитизи-биле республикада мал чемнериниң белеткелиниң темпизи оожум. Хүн бүрүде сигенниң немелде өзүлдези чүгле 1200—1300 тонна болуп турар. Витаминниг сиген далганы белеткээр агрегаттар бүдүрүкчүлүг эвес ажылдап келгенинден хонукта бир агрегат 8—9 тоннаны кылыр тургаш, 2—3 тоннадан ажырбайн турар. Август 5-тиң медээзин өзугаар алырга, республика 44,9 муң тонна сигенни белеткээн, азы планның 22 хуузу, сенажты 28 муң тоннаны салган, 3,1 муң тонна витаминниг сиген далганын белеткээн, ол болза онаалданың 31 хуузу болуп турар. Эрткен чылдың бо үезинге деңнээргe сенажты, силосту эвээшти салган, витаминниг сиген далганын эвээшти белеткээн.

Мал чемнериниң белеткелиниң темпизин дүргедедир, районнарның, хоорайларның, суурларның, совхозтарның күш-ажылчы болгаш материал-техниктиг курлавырларын эң хөйүбиле олче мобилизастаар сорулга-биле август 1-ден сентябрь 1-ге чедир мал чемнери белеткээр талазы-биле шалыпчы айны чарлаан.

СЭКП Кызыл хооркомунга, райкомнарга, хоорайларның, районнарның күүскомнарынга, профоблчөвүлелге, ВЛКСМ обкомунга, республиканың Көдээ ажыл-агый база Мелиорация болгаш суг ажыл-агый министерстволарынга, Сельхозтехкүркомга, районнарның агроүлетпүр каттыжыышкынныларының чөвүлелдеринге, совхозтарның директорларынга болгаш специалистеринге, партия, профзвилел, комсомол организацияларынга, улус депутаттарының көдээ Советтериниң күүскомнарынга шалыпчы айның үезинде мал чемнерин четчирибиле белеткеп алырынче бүгү күштү мөөнээрин дааскан. Ылаңгыя совхозтар, бүдүрүлгелер, албан организациялар коллективтеринге, ажылчы чоннар, аныяктар болгаш школачылар ортузунга организанчы база масса-политиктиг ажылды калбартып чорудар, социалистиг чарышты дээштиг организастаар, техниканы бүдүрүкчүлүг ажыглаар, күш-ажылдың организациязын база сигенчилерниң хандырылгазын экижидер хемчеглерни алыр. Мал чемнери белеткээр бригада, звено, агрегат бүрүзүнге тодаргай планныг онаалдаларны бергеш, оон күүселдезин хынаар. Мал чемнери белеткээриниң депшилгелиг технологиязын, мурнакчы дуржулганы калбаабиле нептередир ажылды чорудар. Ол ышкаш бригада керээзи-биле ажылдаар бригадаларның санын көвүдедир.

Чарлаттынган шалыпчы айның кол сорулгазы болза ниитиниң малынга четчир, шынарлыг мал чемнерин белеткеп алыры болгай. Ындыг болганда бирги эзлчегде ажылдың темпизин дүргедедир, оон организастаашкынын, сагылга-чурумну экижидер хөрен. Бай-Тайга, Тожу, Сүт-Хөл районнарда мал чемнериниң белеткели кончуг оожум чоруп турарындан сиген планы чүгле 7—12 хуу, сенаж 14—15 хуу күүсеттинген. Чамдык районнарның партия, совет, көдээ ажыл-агый органнары, профзвилел, комсомол организациялары мал чемнери белеткээр бригадаларның, звеноларның күш-ажылын эки организастаарынче, ажылдың темпизин дүргедедиринче, чарыштың дээштиин бедидеринче чогуур кичээнгейни ам-даа салбайн турар. Мал чемнериниң белеткелинде республикада чүгле чеди муң кижи киржип турар, ол болза эрткен чылдың бо үезинден 2,6 муң кижи эвээш. Ылаңгыя Мөңгүн-Тайга, Тожу, Бии-Хем районнарда сиген белеткеп турар улустуң саны эвээш болуп турар. Дыка хөй сиген белеткээр техниканы, АВМ агрегаттарын техниктиг болгаш организастыг чылдагааннар-биле ажыглавас тавырылгалар Чөөн-Хемчик, Таңды, Тожу, Бии-Хем районнарның ажыл-агыйларында бар. Оон аңгыда мал чемнериниң шынарын экижидеринче кичээнгей салбас, сенаж салырының, витаминниг сиген далганы белеткээриниң технологиязын үрээри чамдык совхозтарда үргүлчүлеп турар.

Мал чемнериниң белеткелиниң шалыпчы айының баштайгы хүннеринден эгелээш үстүнде айыткан болгаш өске-даа четпестерни кыска хуусаада чайладыр, ажылдың темпизин дүргедедир, мал чемнериниң шынарын, күш-ажылдың организациязын, сагылга-чурумун быжыглаар дээш партия организациялары, көдээ ажыл-агый органнары дээштиг, тодаргай ажылды чорудар хүлээлгелиг.

Республиканың көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезинде дөрт муң ажыг коммунистер ажылдап турар, оларның дыка хөйү мал чемнериниң белеткелинде хаара туттунган. Партия организациялары оларны мал чемнериниң белеткелиниң чугула участоктарынга быжыглаар, даандырган ажыл-херек дээш харыысалгазын бедидер, коммунистериң удуртқан бригадалары, звенолары, агрегаттары планныг онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин долдур база ажыр күүседирин чедип алыр. Мал чемнери белеткээр чугула херектиң адыр бүрүзүнге партийни салзарны чедирери, партийни удуртулганы күштелдирери СЭКП Кызыл хооркомундан, райкомнарындан, парткомнардан, партия эге организацияларындан негеттинип турар.

Тываның ажыл-ишчилери бо чылын ниитиниң малынга 200 муң тонна сиген белеткээр, 100 муң тонна сенажты, 300 муң тонна силосту салыр, 10 муң тонна витаминниг сиген далганын бүдүрер планныг. Ону күүседиринче күш-ажылчы коллективтериң, ажылчы чоннарның күжүн, аргаларын иваңнээри бо хүннерде партия организацияларының чугула сорулгазы болур.

ЧЕМНЕРИНИҢ БЕЛЕТКЕЛИНЧЕ

Улуг-Хемде «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң ажыл-ишчилери ниитиниң малынга четчир санныг, шынарлыг чемнерин белеткээр талазы-биле районда социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда чоруп турар.

Дүржулгалыг бригадир Көкоол Лаахынның удуртқаны сигенчилерниң мал чемни белеткээр механизастаттынган бригадазында сиген кезер 2, бөлер 3 звено болгаш сараттаан сигенни кажаалаар бир звенону тургускан.

Бригада кежигүннери бо хүннерге чедир барык 1300 тонна шынарлыг мал чемни белеткээн.

ЧУРУКТАРДА: мурнакчы механизаторлар [солагай талдан] К. Бичe-оол, М. Чамыкай болгаш К. Сенди олар; сиген шөлүнде.

В. МОНГУШТУҢ фотолары.

Бөгүн «Шын» солун КҮШ-АЖЫЛЧЫ АЛДАР ТҮГҮН Улуг-Хем районда «Улуг-Хая» совхозтуң Ийи-Тал салбырында Дадар-оол Кыргыстың удуртқаны сигенчи звенога тураскаадып көдүрүг.

Звенонуң кежигүннери ниитиниң малынга сиген белеткээр планын август эгезинге чедир бүрүн күүседип алган болгаш ам аңаа немей 500 тонна эки шынарлыг сигенни кезип белеткээр немелде хүлээлгени алган ажылдап турарлар.

Көдээ ажыл-агыйның бо чугула кампаниязынга шалыпчы киржип турар мурнакчы сигенчилерниң үлегерин эдериңер!

АЖЫР КҮҮСЕТКЕН

Улуг-Хем районда «Улуг-Хая» совхоз бо чылын 4900 тонна сиген белеткеп алыр планныг. Август 6-га чедир ажыл-агыйның сигенчилери 2175 тонна сигенни белеткээн болгаш ооң 297 тонназын пресстээш, малчынналарның кыштагларында чедирген.

Ажыл-агыйның мал чемн белеткекчилериниң аразында социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда Ийи-Тал салбырның Дадар-оол Кыргыска удуртқан сигенчилери чоруп, 700 тонна сиген белеткээр планын 855 тонна кылдыр ажыр күүсеткен. Олар ам пландан ажыр ам.-даа 500 тонна сигенни белеткээр дээш Көк-Чыраа шынаазында чаагай үнген сигенни кезип киргеннер. Сигенчилерден трактористер Буян Хөлбек, Виктор Санчы, Николай Демир-оол хүн үлүүн доктаамал ажыр күүседип турарлар.

К. ХЕРТЕК.

ШКОЛАЧЫЛАРНЫҢ ДУЗАЗЫ

Ээр-Хавак көдээ Советиниң девискээринде мал чемниниң белеткелинде он үш звено ажылдап турар. Звено бүрүзүнде алды көжи бар. Өөреникчилерниң ийи звенозун база оларга немей киргеи. Ол — чугула бо кампания үезинде үлүг күш.

Чайгы дыштанылгазының үезинде уруглар төрээн совхозунуң малынга сиген белеткээр ажылга идепкейлиг киржип, үлүүн киргиштирип турарлар. «Тээлиг» совхозтуң сиген шөлдеринде 74 өөреникчи ажылдап турар. Олар Найырал салбырының хөвү турлавида турум чурттавышаан, башкыларының удуртулгазыбиле огородта болгаш мал чемниңг белеткелинде ажылдап турарлар. Оларның ажылдап, чурттаарынга таарымчалыг бүгү байдалды түргускан. Ажылдан хостуг үезинде оларның дыштанылгазын база эки организастаан.

С. ИРГИТ.

Бай-Тайга район.

АРГАЗЫ БАР

Бай-Тайга районда «Бай-Тал» совхозтуң мал чеми белеткекчилери август эгезинге чедир 200 хире тонна сигенни кезип белеткээн.

Совхозтуң сиген шөлдеринде сигенниң үнүжү эки. Ында ажыл хайныышкынныг чоруп турар. Сиген кезилдезинде сигенчи звенолардан аңгыда албан, организация черлериниң коллективтерин, агитквартираларда чурттакчыларын, пенсионерларны киириштирген. Социалистиг чарыштың түңнелдерин он хонуктап үндүргеш, тиилекчилерни шаңнал, мактап турар. Трактористер Бодунат Кундус-оол, Сааты Хемер-оол, Протокол Байыс, Лама Мандараа, Мөңге Мандай-оол, Кайгал-оол Күжүгет оларның ажылы макталдыг.

Авыр-оол Хирлиг-ооллуң удурткан звенозу хол кадыыларыбиле тайгадан 36 тонна сигенни кезип белеткээн.

Чарлаттынган шалыпчы айда район организациялары идепкейлиг киржип, шефтээшкин ажылдарын чорудуп турар. Ол ышкаш сиген кезилдезинде малчынналарның киржилгезин база эки.

Совхоз бо чылдың ниитиниң малынга четчир санныг мал чемнерин белеткеп алыр аргазы бар.

Х. КАРА-ООЛ.

УЛУГ-ХЕМНИҢ ОРТУЛУКТАРЫНДА

Улуг-Хемде «Найырал» совхозтуң мал чеми белеткекчилери ниитиниң малынга четчир санныг чемнер биле хандырар, кыштың хүр-менди ажар дээш каак, аяс хүннерни чөп ажыглап, мал чемнери белеткээриниң темпизин сөөлгү хүннерде шапкынчыткан. Мал чемнериниң белеткелинде ажылдап турар бригадаларның болгаш звеноларның, хол кадыыры-биле сиген кезип турар ишчилериниң күш-ажылын шын тургузуп, социалистиг чарышты дээштиг организастап, оон түңнелдерин доктаамал үндүрүп, мурнакчыларны шаңнап, мактаар хемчеглерни чорудуп турарының түңнелинде 1300 тонна эки шынарлыг сиген белеткеттинген. Оон 283 тонназын пресстеп алган.

Доржу Ламажал удурткан механизастаттынган звенонуң сигенчилери мал чемнери белеткеп эгелээнининг баштайгы хүннеринде Терезинге тараан хөй чылдыг сигенниң бирги кезилдезин доосхан. Ам Кара-Талдың ортулуктарында машина чедип шыдаваас черлерде чаагай үнген сигенни хол кадыыры-биле кезеринде кызымак ажылдап турар. Звенода 30 кижи бир демниг ажылдап, планныг онаалдаларны чогуур хуусаазында күүседир, четчир санныг мал чемнерин хурлап алыр дээш шудургу ажылдап турар. 120 тонна сиген белеткээр планын июль 31-де 133 тонна кылдыр күүсеткен. Ам сигенчи звенонуң ишчилери Терезинде тараан хөй чылдыг сигенниң ийиги кезилдезинче бо хүннерде кирер.

Кара-Талдың ортулуктарында чайгаар үнген сигенни кезеринде 8 звено шалыпкын ажылдап турар. Бо звенолардың сигенчилери аразында социалистиг чарыштыг ажылдап, кымның канчаар ажылдап турарын он хонгаш-ла түңнеп, мурнакчыларны шаңнап турары мал чемнери белеткээриниң темпизин дүргедедирингe идиглиг болуп турар.

Владимир Деңгээзининиң, Владимир Ажының хол кадыыры-биле сиген кезип турар звенолары эки шынарлыг хөй мал чемнерин белеткээр дээш социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда чоруп турар. В. Ажы удурткан звенонуң сиген кезикчилери эрткен он хонукта 32 тонна, В. Деңгээзининиң звенозу 30 тонна, автопарк коллективиниң Аңгыр-оол Сарбаакай баштаан сиген белеткекчилери 13 тонна, Лопсан Оолдуктуң удурткан сигенчилери 11 тонна сигенни белеткээн.

Хол кадыыры-биле сиген кезип турар Геннадий Доржу, Артём Сагаан-оол, Николай Даржаа, Сергей Ховалыг база-ла хүн нормаларын ажыр күүседнп мурнакчылардан чыдып калбайн турар.

Совхозтуң малчыннары ниитизи-биле 875 тонна сигенни боттарының кужу-биле белеткеп алырын хүлээнген. Малчын бүрүзү-ле 10 тонна сигенни боду белеткээрн кердүнген. Суурда албан черлериниң, школачыларның дузазы-биле 495 тонна сигенни белеткээр. К. Нарылкова эргелекчилээн харылзаа салбырының база совхоз конторазының коллективтери мал чемнериниң белеткелинде идепкейлиг киржип, планныг онаалдаларын күүседиринiң кырында келген. Ынчалза-даа «Найырал» ажылчын кооперациязы (В. Куулар), түбсанаторний (Д. Артына) дээн чижектиг албан черлери мал чемнерн белеткээр талазы-биле берип каан онаалданы күүседиринче ам-даа кирбээн.

Мал чемнерин белеткээр талазы-биле республикада чарлаттынган шалыпчы айда «Найырал» совхозтуң сигенчилери идепкейлиг киржип, планныг онаалдаларны күүседир дээш хүнде-ле 85 тонна мал чемнерин белеткээр дээш шудургу ажылдап, ажылдың темпизин дүргедеткен.

М. ОЮН.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижик-биле О. Х. Ондарны шаңнаар дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Кадык камгалал органнарынга үр чылда үре-түңнелдиг ажылы дээш база төрүттүнген хүнүнден бээр 50 харлааныбиле холбаштыр Тыва АССР-ниң кадык камгалал министериниң оралакчызы **Опанас Хурбаевич ОНДАРНЫ Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижик-биле шаңнаар.**

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч.-Д. ОНДАР.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай,
1985 чылдың август 7.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң доктаамал комиссияларында

ПЛАН КҮҮСЕЛДЕЗИ — ХҮННҮҢ АЙТЫРЫЫ

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Үлетпүр, транспорт болгаш харылзаа талазы-биле доктаамал комиссиязының хуралынга «Барыын-Хемчик районнуң үлетпүр будүрүлгелериниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң планының күүселдезиниң дугайында» 1984 чылдың январьда үндүрген шиитпиринде үүгле ол районга эвес, еске-даа районнарга хамаарыштыр алдынган хемчеглерин Улуг-Хем районда канчаар күүседип турарының талазы-биле айтырыгны чугаалашкан.

Доктаамал комиссияның хуралын ооң даргазы Ю. И. Колетников эрттирген.

Чугаалашкан айтырыг талазы-биле илеткелди улус депутаттарының Улуг-Хем район Совединиң күүскомунуң даргазы И. Ф. Молянов кылган. Бо хемчеглерни күүседир талазы-биле чамдык ажылдар районда кылдыныл турар. Район Совединиң доктаамал комиссиязынга үк айтырыгны чугаалашкан, сессияларга база көрген, тодаргай хемчеглерни алган.

Ол ажылдарның түңнелинде бо чылдың баштайгы чартыында райүлетпүр комбинадындан аңгыда районнуң бүгү будүрүлгелери кол-кол көргүзүглер талазы-биле планныг даалгаларын күүселкенин аңаа демдеглээн. Мурнакчыларның аразында ыяш ажыл-агыйы багай эвес ажылдап турар. Ол бараанныг продукция будүрер планын эрткен чылдың бо үезинден 4,2 хуу ажыр күүсеткен. Культура-амыдыралдың хереглел барааннарын будүрер планын 111,7 хуу боттандырган.

Амгы үеде районнуң үлетпүр будүрүлгелериниң бааза-зы чаартынып турар дээрзин доктаамал комиссияның кежигүннери демдеглээн. Оларда ажылчыннарның ажылдаарынга, чурттаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузар дээш чогумчалыг ажылдар кылдыныл турар. Ол бүгүнүң түңнелинде үлетпүрде күш-ажылдың будүрүкчүлүү бедээн, сагылга-чурум экижээн, чартык чыл дургузунда продукцияның бот-үнези 4,4 хуу чиигээн. Социалистиг чарыштың түңнелин доктаамал үндүрүп турар.

Ындыг-даа болза, районнуң үлетпүр будүрүлгелериниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң планнарын күүседиринде шыңгыы четпестер бар дээрзин комиссия кежигүннери айытканнар. Бо чылдың бирги чартыында үлетпүр продукциязын район ниитизи-биле 54,2 муң рубльге чедир бербээн. Ылаңгыя Шагаан-Арыгның райүлетпүр комбинады тудуг ыяжы, дилиг материалдары, мебель болгаш чоннуң хереглел барааннарын будүрер даалгаларын күүсетпээн. Ында кадрларның ажылдан үнер-кирер чоруу көвүдээн, прогул кылыр чорукту эрткен чылдаазындан ийи хатап хөй болдурган.

Культура-амыдырал бараанарын будүрери районда хожудап турар, оон ассортиментизи кызыы болуп артпышаан. Чоннуң хереглел барааннарын будүрер даалга бо чылдың бирги чартыында күүсеттинмээн. Ылаңгыя саржат заводу мал саржаа будүрер талазыбиле чартык чыл планын үскен.

Бо будүрүлгеге хамаарыштыр четпестер эвээш эвес дээрзин хуралга айытқан. Ажылчыннарның ажылдаарынга таарымчалыг байдалдар четпес тургустунган: душ чок, ол чамдыкта ажылдай берзедаа, хирлиг. Бригада керээзин ажыглап турары база четпес. Шак ындыг четпестер районнуң үлетпүр комбинадында база бар. Оон ажылчыннарын үр үе дургузунда транспортбиле хандырбайн келген фактылар тургулаан. Материалдар, акша-хөреңги чогундан база объектини электри энергиязынга кошпайн турарындан үк комбинаттың чаа базазы ажыглалга кирип чадап туруп берген.

Экономиктиг болгаш социал хөгжүлдениң планының күүселдези дээш удуртукчу эштерден негелдени райкүүском кошкадып турар дээрзин доктаамал комиссияның кежигүннери айытканнар. Хожудавышкынның болуп турар чылдагаанын ханы аналиэтевейн турар. Экономиктиг ажыл коллективтерде кошкак. Бо четпестер колдуунда райүлетпүр комбинадынга болгаш саржат заводунга хамааржыл турар.

Тыва АССР-ниң чурт үлетпүрүнүң министри И. П. Пешков, Тываның сүт комбинадының директору И. С. Юртаев олар айыттынган четпестерге хамаарыштыр санал-онаалды хүлээп ап, оларны чайладырын., хемчеглерин алырын аазаваннар. Райкүүскомга база үстүнде удуртукчуларга план күүселдезин хандырарын дааскан шиитпирни комиссия кежигүннери хүлээп алган.

Доктаамал комиссияның хуралынга Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. С. Бойду киришкен.

Эртем-техниктиг депшилгениң оруу-биле

«ТЫВА КОБАЛЬТ» комбинат:

Тыванын улуг бүдүрүлгелериниң бирээзи «Тыва кобальт» комбинаттың коллективи эртем-техниктиг депшилгени дүргедедир талазы-биле хемчеглерни боттандырып турар. Эртем-техниктиг депшилгениң чедиишкиннерин билдилиг ажыглаанындан бүдүрүлгени интенсификастаар, ажылды механизастаар, камналганы чедип алыр, ажылды организастаарын экижидер дээш өске-даа айтырыглар шинтпирлеттинер.

Комбинаттың удуртулгазы, инженер-техниктиг ажылдакчылар, күш-ажылчы коллективтер бо чугула соруглаларны амыдыралга боттандырар дизе, харыысалганы күштелдирери, кадрларның мергежилин бедидери, чаартыкчылар шимчээшкинин калбартыры чугула дээрзин эки билип турар.

Бүдүрүлгени эде болгаш чаарты дерип чепсеглээри, технологияны сайзыраңгайжыдары көрдүнүп турар. Эртем-техниктиг депшилгениң чедиишкиннерин ажыглаанындан продукция бүдүрериниң хемчээли улгадырын, чарыгдалдар эвээжээрин саналгалар бадыткап турар.

ЧОГААДЫКЧЫ ИДЕПКЕЙГЕ ДАЯНЫП

Эртем-техниктиг депшилгениң дүргедедириниң айтырыгларының талазы-биле СЭКП ТК-га болган Чөвүлел хуралга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш М. С. Горбачевтуң илеткелинде айтыышкынның амыдыралга боттандырар талазы-биле хемчеглерни «Тыва кобальт» комбинаттың коллективи ажылдап кыпкан. Кол продукциядан аңгы өске-даа металлдарны бүдүрүп, геология-шинчилел ажылдарының болгаш тудуг талазы-биле капитал салыышкыннарны шиңгээдип ап турар комбинаттың бүдүрүлге ажылы хөй талалыг.

Эртем-техниктиг депшилгени дүргедедир, экономиканы интенсификастаар, камналганы күштелдирер, сагылга-чурумну быжыглаар, кадрларның харыысалгазын бедидер дээш бүгү звеноларның ажылын чаартып көөрү чугула болуп турар. Бөгүн бүдүрүлгени эде дерип чепсеглээри, кызаа черлерни ажып эртери бирги-черге сорулгазы болуур дээрзи чугаажок. Тываштыг черлерниң шинчилелин экижидип тургаш, бүдүрүлге баазазын калбартыры көрдүнүп турар. Ынчангаш күш-ажылчы коллектив бүрүзү иштики курлавырларны дилеп тывар, ажылдың шынарын экижидер сорулгалыг.

Бүдүрүлге фондуларының бүрүткелин чорудуп, цехтерни чаарты дерип чепсеглээр, чаа техниканы ажыглаар, ажылды механизастаар, инженер кадрларны белеткээр талазы-биле ажылдарны бо чылын кылып эгелээр бис. Кол фондуларның чартык кезии эргижирээнин, ооң эдилели он чыл ажып турарын барымдаалаш, бир-ле дугаарында чаа дериг-херекселдер-биле ону солуурун боттандырары негеттинип турар. Хол-биле кылыр ажылды эвээжедирин чедип алыр ужурлуг бис. Бо ажылга комбинаттың чаартыкчыларының болгаш чогаадыкчыларының идепкейлиг киржилгезин чедип алыры чугула.

Комбинаттың руда баазазы сөөлгү чылдарда оожум темпле хөгжүп келген. Даг-геология байдалдарда бергедээшкиннер туруп турар. Ынчангаш чер иштинде ханы чыдып турар тывыштарны казып тыварын комплекстиг аргабиле чорударын чедип алыр ужурлуг бис. Дорт үттээр арганы ажыглап тургаш, хаяы черлерниң тывыштарын шинчилээрин өөренип көрүп турар. «Транспортная» штольнаязы каскан соонда, соңгу болгаш мурнуу участоктар тутчу бээр, ортаакы участоктуң шинчилел ажылдарын эгелээрине дузалаар. Көдүреринге, сөөртүрүнге херек чаа дериг-херекселдерни борта ажыглап эгелээр бис.

Технологияны чаартканындан, чамдык бергедээшкиннер турза-даа, кобальт бүдүрери мурнуку беш чылдаазындан 28 хуу хөй болган. Комбинат Иркутскиниң политехниктиг институду-биле кады ажылдап кылганы технологияны ажыглап эгелээн соонда, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 40 хуу өскен. Бо арганы ажыглаарын калбартыры чугула болуп турар. «Средазниипроект»-биле автоклав бүдүрүлгезинден моңгун ылгаар технология ажылдап кылдынган. Бо ийи арга чаартыкчыларның ажыдыышкыны болган. «СПАРК» приборга анализтиң рентгеноспектральдыг аргазын чедиишкинниг чорудуп турар апарган. Ооң түңнелинде анализ тодаргай, шын болуп турар. Септелге цегинде дериг-херекселдиң дадарарынга удур тускай албанны тургускан, чаа суугуну туткан. Өске-даа чаартыкчы саналдар телевизил шкитпиринге четкен. Кылдынган ажылдар материалдыг чарыгдалдарны эвээжедип, продукцияның бот-үнезин чиигеткен.

Эртем-техниктиг депшилгени дүргедедир талазы-биле хемчеглер камналга-биле сырый холбаалыг. Комбинатта камналга комиссиязы ажылдап турар. Чарыгдал нормазын сагып турарын ол контрольдап турар. Комиссия хуралдарынга цех бүрүзүнүң удуртукчуларын дыңнап келген. Четпестерни илередири, артык чарыгдалдарны чок кылырының оруктары камналга комиссиязының хүлээлгезинде кирип турар. Камналга айтырыын шыңгыыратканының түңнелинде, чартык чылда 54 муң рубльдиң материалдыг курлавырлар, ооң иштинде 500 муң киловатт-шак электри энергиязы, 45,5 тонна кывар-чаар чүүлдер болгаш өске-даа чиг эт камнап алдынган. Баш удур планнаттынган, доктаамал ажыл бо чедиишкинни чедип алырынга дузалаанын демдеглээр апаар.

Чамдык хемчеглер алдынып турза-даа, ам-даа кичээнгей үглаза чогуур кызаа черлериве эвээш эвес. Камналга айтырыын цех начальниктери, кол инженерлер болгаш технологтар-биле чугаалажып турарывыс четпес. Ажылчынар, мастерлер ынчангаш камналганы канчап чедип алырын, кайы хире камнаттынганын безин орта билбес болуп турар. Камналга болгаш чаартылга кижи бүрүзүнүң хеерээ кылдыр шак ынчаар ажылды тургузары бистен негеттинип турар. Бо ажылга хөй-никти организацияларының киржилгезин идепкейжидери чугула.

Он ийиги беш чылда эртем-техниктиг депшилгени сайзыредырынче 11 миллион рубльди үндүрери планнаттынган. Кол кичээнгей даг-руда болгаш энергетика ажыл-агыйының баазазын калбартырынче угланыр. Дериг-херекселдерниң септелгезин болгаш ажыглалын экижидер хемчеглер алдынар.

Хамык ажыя кадрлардан хамаарылгалыг болганда, ажылчын черлер аттестацияязын чорудары кончуг чугула. Оларның чаартыкчы саналдарынга даянып тургаш, бүдүрүлгениң дээштиин чедип алыр соруглалыг бис. Чартык чылда эрткен чылдыынган 13 сан хөй саналдарны киирген. Оларның экономиктиг ажыктыы 134 муң рубль чедип турар. Кадрларның мергежилин бедидер талазы-биле хөй ажылдар чоруттунар. Чылдың-на чүс ажыг ажылчыннар мергежилин бедидип турар. Мергежил бедиреринiң институттарынга инженнер-техниктиг ажылдакчылар белеткелди эртип турар. 1 муң кижи экономиктиг өөредилгеже хаара туттунган. Бригадаларга чогаадыкчы бөлүктерни тургузар болза эки. Материалдыг болгаш күш-ажылчы чарыгдалдар кылбайн, ажылчынарның чогаадыкчы идепкейин, харыысалгазын көдүрүп тургаш, дыка хөй эжижидилгелерни чедип ап болуур деп санап турар бис. Он бирги беш чылда материалдыг бүдүрүлгеде ажылдап турар ажылчыннарның 73 хуузу бригада керээзинче хаара туттунган болза, келир беш чылда ол 81 хуу чедер. Күш-ажылды организастаарын эжижиткенинден чедиишкин келир дээрзи билдингир.

Эртем-техниктиг депшилгени дүргедедир дээш комбинаттың коллективи хөй талалыг ажылдарны кылып чорудар. Ажылдаар чер бүрүзүнге чогаадыкчы ажылдаарынга таарымчалыг байдалды тургузары, кадрларның мергежилин бедидери чугула болуп турар.

А. ГОЛИКОВ,
«Тыва кобальт» комбинаттың кол инженери.

ЧИГ ЭТ БААЗАЗЫН БЫЖЫГЛААР

Келир беш чылда ханы чыдар казар байлакты шинчилеп тывар ажылдарны үргулчүлээр бис. Ниитизи-биле 23 муң погон метр черни казар. Дорт болгаш доора арга-биле үттээрин уламчылап, депшилгелиг ажылдарны ажыглап тургаш, чиг эт баазазын быжыглаар талазы-биле хөй ажылдар кылдынар.

№ 18 геология-шинчилел бөлүүнүң коллективи эртем-техниктиг депшилгени дүргедедириниң хемчеглерин ажылдап кылган. Чер өрүмнээрин синтетиктиг алмаз-биле кылыр аргаже шилчиир бис. Бо арганы ажыглап эгелээн соонда, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 40—50 хуу өзер. Чаа дериг-херекселдерни тургузары-биле кадрларның мергежилин бедидери чугула болуп турар.

Геологтар чаартыкчы саналдарны киирип, бүдүрүлгениң ажыктыын бедидер херекке эвээш эвес үлүүн киириштирип турарлар. Чартык чылда олар 6 чаартыкчы саналды киирген. Саналдарны бүдүрүлгеге ажыглаанындан 2,5 муң рубльдиң орулгазы алдынган. И. А. Зайнулин, В. Е. Жуков, С. М. Турсуков болгаш өске-даа чаартыкчыларның идепкейлиг ажылын демдеглээри артык эвес. Чаартыкчылар чөвүлелиниң ажылын удуртурун ам-даа экижидери бистен негеттинип турар.

Бо чылын коллектив бедиткен социалистиг хүлээлгени алган ажыларны ажыглаары көрдүнген. Он ийиги беш чылда черниң эң ханы каъдында чыдар казар байлакты шинчилээр болганда, материалдыг чарыгдалдарны эвээжедири, өрүмнээр техниканы чаартыры, көдүрер ажылдарны механизастаары чугула болуп турар. Курлавырларны шын тодарадырынга хынап хемчээр аппаратураларның ролю улуг болганда, ону ажыглаарының оруктарын дилеп тывары чугула. Чижээ, ажылды таарыштырар тускай станокту бүдүрүлге хереглелинге ажыглап эгелээр. Оон аңгы шаанчак чок чылып турар приборларны тургузар.

Ажылды организастаарын экижидер талазы-биле хемчеглер алдынар. Өрүмнээшкин ажылынга диспетчер албанын тургузары чугула болуп турар. Кадрлар белеткелиниң системазын чаарты көөрү негеттинип турар. Бөгүнгү чаа дериг-херексел ажылчыннардан бедик мергежилди негеп турар. Ортумак звено кадрларының харыысалгазын бедидерии, бригада керээзин нептередирин өөренип көрүп турар бис.

Геология-шинчилел бөлүүнүң коллективи доозукчу чылды шалыпчы ёзу-биле доозар, партияның XXVII съездизин төлептиг уткуур дээш күженишкинниг ажылдап турар. Чиг эт баазазын быжыглаар херекке коллектив төлептиг үлүүн киириштирер.

М. АЛЕКСЕЕНКО,
Хову-Аксында № 18 геология-шинчилел бөлүүнүң кол геологу.

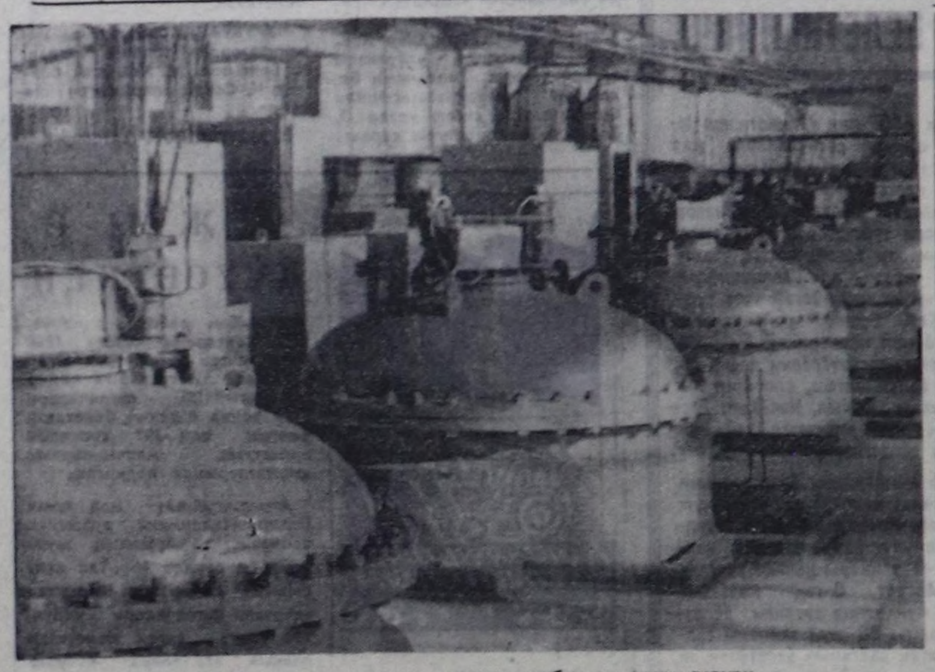

ЧУРУКТАРДА: гидрометаллургия цегинде салбырың иниити хевири.

ХӨГЖҮЛДЕНИҢ БАЗЫМНАРЫ

◆ Комбинат он чыл дургузунда кобальт концентрадын ылгап алырын 1,5 хуу улгаттырган, 6 айларда күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү мурнуку чылдың ол үезинге деңнээрге, 2,7 хуу өскен.

◆ Эртем-техниктиг депшилгени дүргедедир талазы-биле он ийиги беш чылда кылып чорудар хемчеглерни комбинат коллективи ажылдап кылган. Дериг-херекселдер чаартырының программазы кылдынган. Гидрометаллургия цегинде арыглал колонкаларын солуур. Ону дадарбас кандан кылыр. Чаа дерилгениң экономиктиг ажыы 300 муң рубль чедер, 900 муң киловатт-шак электри, 4500 гигакалорий чылыг энергиязы камнап алдынар. Аммиактың чылда чарыгдалы 200-250 тонна чедир эвээжээр. Чаартылга кобальт ылган үндүрерин 3 хуу улгаттырар.

◆ Келир беш чылда бедик базыышкыныг компрессорларны чаарткан соонда, кобальт-арсенжд рудаларын ылган үндүрериниң темпизи дүргедээр.

◆ Гидрометаллургия цегин суг-биле долу эгидилгелиг хандырар соруглабиле чаа градильняны тудары планнаттынган. Энергоцехтиң, шахтаның ажыглаттынган суун бүдүрүлге хереглелинге катап ажыглаары көрдүнүп турар.

◆ Ажылды механизастаарынче 256 муң рубльди үндүрер азы бо дээрге, эрткен беш чылдыыынган 23 хуу хөй. Ылаңгыя чүдүрер, дүжүрер ажылдарның 80 хуузу механизастаттынар. Ооң чылда экономиктиг ажыктыы 35 муң рубль болур.

◆ Чүгле эртем-техниктиг депшилгени ажыглаанындан 4,5 миллион киловатт-шак электри, 4,5 муң гигакалорий чылыг энергиязы камнап алдынар.

◆ Он ийиги беш чылда баш удур кылган саналгабиле алырга, бүдүрүлге 2 муң тонна хөмүр-дашты, 180 тонна цементини, 16 миллион квт-шак электри, 11 муң гигакалорий чылыг энергиязын камнап алыр.

ХЕМЧЭЭШКИН ТЕХНИКАЗЫНЫҢ РОЛЮ

Автоматиканың болгаш контрольдуң төп лабораториязы комбинаттың бүгү бүдүрүлге участоктары-биле харылзаалыг. Хынап хемчээр приборлар чүгле долу информацияны берип турар эвес, шын болурун чедип алыр соруга-биле үезинде эдилгелерни кылырынга дузалап турар. «Тыва кобальт» комбинатта автоматиканың болгаш контрольдуң муң ажыг системалары бар, 4 муң ажыг автоматиктиг таарыштырылга системалары ажылдап турар. Моон-биле хереглел хагдынмаан. Бүдүрүлгениң дээштиин чедип алыр дизе, амгы үениң нарын техниказы ам-даа негеттинип турар. Чыл келген тудум эртем-техниктиг депшилге сайзырап, чаа хевирниң дериг-херексели чогаатгынып турар болганда, ону ажыглаар дээш бүгү хемчеглерни ап чорудар үжүрлуг бис.

Он ийиги беш чылда прибор парыгының техниктиг дерип чепсеглээшкинин чорудары планнаттынган. Амгы үеде ТЭЦ-те ийиги чергениң приборларының болгаш таарыштырыкчыларының солуулгазын чорудуп турар. Чаа приборлар эң тода болгаш шын ажылдаар бедик класстың дерилгелери болур. Оларны ажыглап эгелээни-биле ажылдың шынары экижиир дээрзи билдингир. Сан-чурагай-биле информация көргүзер электронныг чамдык приборларны база ажыглап эгелээр бис. Чаартынган дерилгелер-биле чергелештир кадрларның мергежилин бедидери албан апаар.

Аналитиктиг контроль албаны чылда 150 муң ажыг операцияларны кылып турар. Ажыл нарын болгаш хөй хемчээлдиг. Ындыг турбуже, бистиинде ам-даа дыка хөй операцияларны хол-биле кылып турар. Бо чорук ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедиделерингe дужамык болуп турар. Ындыг болганда чамдык чугула информациялар саадалгалыг алдынып турар. Озалдаан түңнел дээрге-ле брак деп санаттырар болгай. Биске чоруп турар хоюдугнуң химиктиг составын тодарадыр приборлар хереглеттинип турар. Ам ажыглап турарывыс аргаларның эң депшилгелии—рентген-спектральдыг анализ аргазы. Мындыг прибор бистиинде чүгле чаңгыс. Келир чылын бир ындыг анализаторну манап турар бис.

Бир эвес бо хүннерде инструменталдыг арга-биле 27 муң хире операцияларны кылып турар болзувусса, ийиги «Спаркты» ажыглап эгелээнивис соонда, ындыг операцияларның саны ийи катап өзер. Рентгеноэкспектральдыг арга аналитиктиг контроль албаныңың кол угланыышкыны болур. Ону ажыглап эгелээр бетинде, белеткел ажылдарын чорудары кончуг чугула. Чаа техниканың ажыглалы-биле чергелештир бар механизмнерниң ажыглалын экижидери, күүседикчи сагылга-чурумну быжыглаары, ажылчын кижи бүрүзүнүң харыысалгазын бедидери негеттинип турар. Экономиканы интенсификастаар, эртем-техниктиг депшилгени дүргедедир сорулга моон ужукталыр.

Материалдыг болгаш чиг эт курлавырларының шыңгыы учёду чокта, ооң чарыгдалының тодаргай нормазын тургуспавда, камналга чедип алыры берге. Бо ажылга хемчээр техниканың ролю аажок улуг. Амгы үеде энергоцех биле гидрометаллургия цегинден аңгыда, өске бүдүрүлге участоктары хемчээр, контрольдаар техника-биле четче хандыртынмаан болуп турар. Чамдык чаа дерилгелерни тургузар шөл база чок. Бо айтырыгларны шиитпирлээринче онза кичээнгейни угландырар болза эки. Чүге дизе хемчээр техниканың бүдүрүлгеге ролю улуг.

С. ОЮН,
лаборант.

Бүдүрүлгениң төп лабораториязында ажыл үезик. О. ОНДАРНЫҢ фотолары.

СЭКП-ниң XXVII съездизинге уткуштур

ЧАА КИЖИНИ КИЖИЗИДЕРИ—СОВЕТ НИИТИЛЕЛДИҢ СОРУЛГАЗЫ

Күш-ажыл кылырынга магадыпаттынган эрге болгаш ооң төлевири, кижиниң төрүттүнген хүнүнден, ооң назыдап кыырыынга чедир кижи дугайында күрүненин сагыш салыышкыны, кижи бүрүзүнүң сагыш-сеткил культуразынга калбаа-биле киржири болгаш халас албан өөредилгени киргени, кижиниң ат-алдарынга болгаш эргелеринге хүндүткел, эргелеп-башкарылгага ажылчы чоннарның киржилгези — бо бүгү болза амгы үеде совет кижилерниң чөптүүбиле чоргаарланын турары өскерилбес үнелиг чүүлү болур. Ынчалза-даа амыдырал шынар талазы-биле чаа өзүлдени чедип алырын, экономиктиг, политиктиг болгаш хөй-никитиниң ёзу-чурумнарының бүгү системазын идепкейжидерин негеп турар. Ооң-биле холбаштыр ажылчы чоннарның ортузунга идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылдарны күштелдиреринге СЭКП онза чугула үжүр-дузалыг деп санап турар.

Төөгүде коммунистерден аңгыда кымның-даа салбайн чораан соруглаларын боттандырып чорударынга — амыдыралды социал чөптүг чоруктуң, угаан-бодалдың болгаш каасчараш чоруктуң хөөйлуларын ёзугаар тургузуп турар деңдески сайзыраан, угаан-бодал талазы-биле байлак кижини кижизидип тургузарына партия хөй чүүлдерни чедип алган деп, СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунга демдеглээн.

Бүгү материалдыг болгаш угаан-бодалдың үнелиг чүүлдериниң, эртем-техниктиг болгаш социал депшилгениң тургузукчузу — социалистиг чаа формацияның кижизиниң оюур-хевирин совет боттуг чүүлдер-биле таныш эвес даштыкы кижилерни үргулчу кайгадып турар совет ниитилелдиң хүнбүрү амыдыралындан фактылар тодаргайлап турар. Чижээлээрге, озал-ондан болган, кым-бир кижиниң амы-тынын камгалап алырда хан херек апарган дижик: он-он танывас кижилер эки туразы-биле болгаш халаска донорлар апаарвар. Мурнакчы ажылчыннар бодунуң ажыл төлевирин билип тура-ла чидиргиг болбушаан хожудап турар бригадаларны мурнакчы болурунга дузалаар дээш ынаар эки туразы-биле шилчип турарлар. Тайбыңның совет фондузунче ажылчыннардан, албан-хаакчыларындан, дайынның хоочуннарындан, пенсионерлерден болгаш харын-даа чаш урутлардан муң-муң акша шилчилгелери кээп турар: ол фондуга улус боттарының хүү камналгаларын берип турарлар. Акша-хөрөңгизи чаңчыл өзугаар уруглар болгаш эмчи черлериниң тудуунга кирип турар субботниктер хүннеринде хөй миллион совет хамаатылар боттарының будүрүлге черлеринге, колхозтарга болгаш совхозтарга халас ажылдап турерлер.

Бүрүнгаар шимчээн тудум база совет ниитилелде эртем-билигниң бедик деңнелин чедип алганының хире-чергезибиле кижиниң бүгү талалыг хөгжүлдезинге аргалар чүгле доктаамал өзүп турар эвес, харын-даа ниитилелдиң талазындан аңаа негелделер база улгадыр. Ол негелделерниң хемчээли амгы үеде элээн калбарган. Чаа кижиниң оюур-хевирин бодунга эртеминиң болгаш политиктиг билиглерни хөй-биле билип алырын, марксисчи-ленинчи ханы бүзүрелдиг чоруктуң ажылчын аңгының эчис соруглаларынга бердинген чоруктуң үлүстүң чаагай чоруунуң үнер дөзү болур күш-ажылга бедик медерелдиг болгаш чогаадыкчы хамаарылганы, экономиктиг категорияларны бодап билирнин, идепкейлиг хамаалы турушту эзлээрин, патриотчу болгаш интернационалчы болурун каттыштырып турар. Өскээр чугаалааргa, социалистиг формацияның кижизи ажылчын аңгының туружундан, бүгү ажылчы чоннарның эрге-ажыктарынга социал болуушкуннарны билир болгаш медерелдин-биле үнелеп шыдаар бүгү тала-биле ёзулуг-ла сайзыраан кижи болур үжүрлүг.

Кижиниң ёзулуг-ла дең-дески тургустунары күш-ажылчы ажыл-чорудулгадан дашкаар болдунмас. Ол талазы-биле ленинчи чагларны улам долузу-биле боттандырып чорудары-биле СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунга ооң амыдыраал-биле харылзааларын быжыглаар дээш ниити бидигиниң болгаш профессионал школаның реформазының идеязын идип үндүрген. Улус өөредилгезинниң системазынга аныяк кижи бүрүзү бойдус болгаш техниктиг, хөй-ниити болгаш гуманитарлыг эртемнер талазы-биле калбак билиглер-биле кады массалыг профессияларның бирээзинге практиктиг чаңчылдарны, будүрүкчулуг күш-ажылга хүүда киржилгезиниң дуржулгазын чедип алган турар үжүрлүг. Ооңбиле бедик мергежилдиг кадрларга улус ажыл-агыйының негелделерин чүгле хандырар эвес, кижиниң кижизиттинип тургустунуп келириниң эге чадаларынга ооң ниити билигиниң болгаш сонуургалдарының хөгжүлдезинниң бүгү талалыы хандыртынар.

Реформа ам совет школаның хемчээлин ажа берген. Класстарда ам баштайгы чүс компьютерлер, амгы үениң электроннуг чепсек-херекселдери болгаш заводтуң станоктары көстүп келген. Олар ам аныяк салгалдың эртем-техниктиг болгаш будүрүлге бодалын хөгжүтпүшаан өөредилге чорудулгазының киржикчилери, социалистиг ниитилелдиң бедик мергежилдиг, техника талазы-биле бедик билиглиг ажыл-ишчилерин белеткээринге ынаныыштыг дузалакчылар болу берген.

Совет аныяктарда камыдырады кымдан үлегерлеп кылырын ам бар. Социологтуг шинчилелдерниң көргүзүп турары-биле алырга, кончуг хөй таварылгаларда шылгараңгай революсчуларның гитлержи фашизмге удур демиселдиң маадырларының, чаа ниитилелдиң энтузиастарының болгаш чогаадыкчыларының оюур-хевирлерин үлегер алыр чижектер боон турар. Социализмниң эчис-соруглаларының тиилелгезинге, социал чөптүг чоруккa болгаш депшилгеге, чаагай сеткилге болгаш чаа киржилгезин чоруккa бүзүрел ол кижилерниң үзел-бодалы боон чораан.

Аныяктарның билиг, культурлуг деңнелии болгаш күш-дамыр хөгжүлдезинге чуртта калбак аргалар бар. Халас дээди өөредилге (ооң иштинде будүрүлгеден адырылбайн ботди өөредилге болгаш кежээки өөредилге), эки организастаттынган лекторияларның янзы-бүрү системазы, шилиттинген эртеминге билиглерже оруктy сонуургактарга ажыдып турар. Чуртта боттарының фондуларында 42 миллиард номнарлыг болгаш журналдарлыг 329 муң библиотека бар. Ном ажыл-ишчи бүрүзүнүң доктаамал эдеринчи эдн болу берген — ол дугайын социологтуг хөй санныг шинчилелдер хереченлеп турар. 138 муң ажыг клубтарда болгаш культура бажыңнарында чогаадыкчы чоруктуң бүгү хевирлеринге өөренирингe, салым-чаяанны илерединге таарымчалыг байдалдарны тургузуп турар бот-тывынгыр уран чүүл коллективтерин, боттарының сонуургалдарының аайы-биле бөлүгнерни болгаш каттыжыышкыннарны тургускан. Чурттуң спорт секцияларында болгаш коллективтеринде, 3400 стадионнарда болгаш 1600 эштир бассейннерде кижилер күш-дамыр талазыбиле эки дадыгыышкынны ап турар, хөй кезии спорт мастерлери боон турарлар.

Совет кижилерниң амыдыралының деңнелиниң чайгылыяа чок бедип турар чорудулгазы чүгле оларның материалдыг чаагай чоруунуң өзүлдезин эвес, оларның медерелдиг чоруунуң, амыдыралының, аажы-чаңының, билдилиг хереглелиниң культуразы-биле кады, оларның культуразының өзүлдезин база каттыштырып турар. Ында үлегерлиг хөй-ниитиниң сагылга-чурумун, кадыкшыл дугайында сагыш човаашкыны болгаш чогумчалыг аштаныл-чемненирин база мөзүй-шынар эстетика талазы-биле хостуг үени долузу-биле ажыглаарын киирип турар. Кижиниң амыдыралының бүгү талаларын тудуп турар айтырыгларның ындыг калбак комплекизин каттыштыр совет хөй-никити эртеминиң ону социалистиг сайзыраңгай чорук деп адап турар.

Массалыы-биле кижиниң бүгү талалыг хөгжүлдези амдыызында перспективада болуп хевээр арткан. Ооң хөй талалары ниитилел хөгжүлдезинiң улам бедик деңнелин чедип алыры-биле холбашкан. Ону долузу-биле шиитпирээринге бүгү объективтиг байдалдар ам-даа тургустунмаан. Бо үечадада чүгле тургузукчу угланыышкын эвес, харын чамдык багай талалар база бар боон турар. Кижилерниң үзел-бодалдары, чаңчылдары чүгле чедиишкиннерниң эвес, харында четпестерниң, бергелерниң селдары-биле база тургустунуп турар. Будүрүлгениң чамдык адырларында аар күш-ажыл, бедик мергежилдиг эвес күш-ажыл ам-даа артын калган, ол чорук ажылчы чоннарның чамдыызының дең-дески хөгжүүр аргазын кызыгаарлап турар. Амыдырал хандырылгазының талазында ажылдарда четпестер бот-хөгжүлдениң сорулгаларынга хостуг үени чогумчалыг ажыглаарын бергедедип турар. Хостуг үени үжүр-утка чок ажылгаабиле холбашкан чаңчылдар ам-даа ажып эртинмээн, ооң үжүрунга олаага ниитилелдиң тыпсын берген аргаларын чамдык хамаатылар билдилии-биле ажыглаавайн турарлар. СЭКП-ниң удуртулгазы-биле боттандырып чорудуп турар социал-экономиктиг хемчеглерни күүседип турган, үстүнде санаттынган айтырыгларны бистиң чуртувуста комплекстиг шиитпирлеп турар.

Василий ЛИПИЦКИЙ,
философия эртемнериниң кандидады.

Айтырыңар, харыылап берээли

КҮШ-АЖЫЛ ДЕПТЕРИНИҢ ДУГАЙЫНДА

«Ажылчын азы албан-хаакчы кижи ажылдан үнгенде, ооң Күш-ажыл дептеринге үнгенинің дугайында демдеглели канчаар кылырыл база Күш-ажыл дептерин эгидеринің чурумү кандыг иргі!

О. ОНДАР,

Каа-Хем суур.
Кызыл район».

Бүдүрүлгелер, албан черлери, организациялар кижилерни ажылга хүлээп алырда, Күш-ажыл дептерин негээри, мурнунда каяа-даа ажылдап чорбаан кижиге ону тыпсыры хоойлу ёзугаар көрдүнген. ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1974 чылдың июнь 20-де бадылааны инструкция ёзугаар, ажылдакчы кижи ажылдан үнүп турда, ооң Күш-ажыл дептеринге демдеглелди кылыр, аңаа ук кижиниң ол черге кажан киргенин, кажан үнгенин, алган шаңнал-макталдарын кирер бижирр үжүрлүг.

Аңаа бижидилгелерни кылган соонда организацияның удыртукчузу азы ол херекти кылыры-биле даандырган кижи адын салыр, организацияның таңмазын базар. Ажылдан үнген чылдагаанын Күш-ажыл дугайында хоойлу кодексизинде көрдүнген чүүл ёзугаар айтып бижирр. Чижээ, ажылдакчы кижини шериг албанынче келдирти бергенде, «Совет Армияга шериг албаны эрттирер дугайында келдириишкин ёзугаар РСФСР-ниң Күш-ажыл дугайында хоойлу кодексизиниң (КЗОТ-туң) 29 чүүлүнүң 3 кезээн ёзугаар ажылдан үнген» деп бижирр.

Бир эвес ажылдакчы кижи аарааныңың, инвалид болганының, пенсияже үнгенинің, дээди база тускай ортумак өөредилге черинге киргенинің түңнелинде ажылдан үнген таварылгада, ооң Күш-ажыл дептеринге үнген чылдагаанын тодаргай айтып бижирр. Чижээ, «Пенсиялап үнгени-биле», «Ашаан (кадайын) өске черже шилчиткени-биле», «Дээди (тускай ортумак) өөредилге черинге киргени-биле» дээн хевирлиг бижимелдер кылыр.

Күш-ажыл дептеринге дүрүмде айыттынмаан бижимелдерни кайы-хамаан чок кылып болбас. Чижээлээрге, «Социалистиг өнүү-хөреңгини кадагалаарынга харыысалга чок чоруу дээш үндүрткен», «Ажылдан ойталаан үжурунда хостаткан» деп бижимелдер кылбас. Үстүкү албан черлери өске ажылче шилчидип турда, азы партия, совет, профэвилел болгаш өске-даа соңгулдалыг ажылдарга ажылдай бергенде, ону Күш-ажыл дептеринге тодаргай айтып бижирр.

Кандыг-даа чылдагаандан ажылдан үнгенде, ооң эң сөөлгү ажылдаан хүнүң ажылдан үнген хүн деп демдеглээр.

Бир эвес ажылдакчыны хөй хүн прогул кылган дээш ажылдан үндүрүп турган болза, ооң прогулдааны башгайгы хүнүң ажылдан үндүртken хүн деп санаар. Чижээ, февраль 11-ден эгелеп ол ажылга келбээн дижик, ооң сөөлгү ажылдаан хүнү февраль 10 болур.

Ажылдан үнген соонда ажылчын, албан-хаакчы кижиниң Күш-ажыл дептеринге бижимелди кылбышаан, ооң биле үзе саназыр. Администрацияның буруузу-биле ажылдакчының Күш-ажыл дептерин эгидерин саадаткан болза, ол саадаткан үеде ажылдакчының ортумак шалыңын төлээр.

Бир эвес ажылдакчы кижи бүдүрүлгеге, организацияга чок турда ажылдан үндүрген болза, Күш-ажыл дептерин ап алыры-биле олче дыңнадыг чорудар. Ооң чөпшээрели-биле Күш-ажыл дептерин почта дамчыштыр чорудуп болур.

Ажылдан үнүп чоруткан кижи Күш-ажыл дептерин кандыг-бир чылдагаандан албайн барган таварылгада, ук документини аңаа 2 чыл хуусаада шыгжаар. Ол хуусаада негеттинмээн Күш-ажыл дептерин бүдүрүлгениң азы организацияның архивинге 50 чыл хуусаада шыгжаар, а ол хуусаа эрткенде, үзүткап чок кылыр.

Ажылдан үнген кижиниң Күш-ажыл дептерин бербес-бээрин саададыр эрге администрацияда чок. Чамдыкта алган тускай хевин дужааваан, өрезин санашпаан дээш ооң Күш-ажыл дептерин бербестеп туруп бээр үүлдер бар. Ол шын эвес. Бир эвес ажылдап турган черинге өрелиг турган болза, ону хоойлуда көрдүнгенин ёзугаар суд дамчыштыр тыртырып ап болур. Ынчангаш, мындыг чылдагаандан ол документини бербээн болза, кайы хире үр тутканын барымдаалап ол үениң ортумак шалыңын төлээр.

Ажылдап турган кижи боду Күш-ажыл дептерин албайн турган болза, төлевир бербес. Үстүкү дээрге, администрацияның буруузу ында чок.

Күш-ажыл дептери дээрге, кижиниң ажылга кирерде, пенсияже үнерде үгүлга документизи болур. Ынчангаш ону тошын кадагалаары, бижимелдерни өй-шаанда кылдырары, камныг эдилээри чугула.

С. ДОРСАТ,
юрист.

САЛГАЛ ДАМЧААН МЕРГЕЖИЛ

Кандыг-даа ажыл ажыктыг. Шилип алган мергежилиң эки билири, аңаа бердинери хөй күжениишкинӊи, чогаадыкчы идепкейни, бедик чүткүлдү негээр.. Чүгле сеткилинге таарыжыр ажылды үезинде, шын шилип алыры кончуг чугула. Аныяк-өскен аразындан бодунуң оруун ыяк тып албаан шаанда, чаңгыс эвес мергежилге бодун шенеп туралар бар. Чогаалчы кижи номнарын арттырып каар, а тудугжу кижи бажыңнарны, кудумчуларны, суурларны, харын-даа хоорайларны тудуп каар. Мээң холум-биле кылган ижим бо-дур деп ол чоргаарал-биле чугаалап болур.

Шаанда тудуг-суур сайзыраваан үеде, чон араазында ийи-чаңгыс шевер кижилер балассогаашы чазап, даштан, сөөктен янзы-бүрү үүлдер кылыр турган. Бөгүнгү Тывада тудугжунуң мергежили неп-терең-гей апарган. Республикада ат-алдарлыг тудугжулар эвээш эвес. Эң тайбың мергежилдиң бо кижилериниң дугайында хөй ыры-шүлүк бижиттинген. Ол чөптүг. Шеверлерниң үран ижи бистиң чурттталгавысты чаартып, каастап турар болгай.

Чамдык өг-бүлелерде адаезиниң мергежилин уруглары салгап алыр таварылгалар эвээш эвес. Ооп уруг адазын дезекээр. Хөндергей чурттуг Барыкаан доскаар, деспи чазаарынга ынак чораан. Оглу Экер-оол бичиизинден-не адазы чазаны бээрге, чанынга олурупкаш, салдыкпайн кайгаар турган. Шору улгады бергеш, ол чүү-хөөнү боду борастаптар апарган. Оон бээр-ле холундан балды, маска салбастаан.

Үжен чыл бурунгаар, Чадаанының № 1 школазын дооскан соонда, Экер-оол Сат тудуг организациязынга ажылдап кирген. Чадаана хемни кежир көвүргүнү ол тудушкан. Хоорайның сүт заводу, тараа склады, чуртталга бажыңнары дээш элээн хөй тудугларны тударынга киришкен.

Кадагны чаңгыс каккаш, кижи шаалтар, ыяшты чонуп, хирээлеп турда, шуут амыр болган тудугжу күзелдиң кыйгызы-биле ынчан чаа туттунуп тупган суур — Күр-Черже хапкан. Баштайгы бажыңнарның таваан салыкшаннарның бирээзи Экжер-оол Сат болган. Ам улуг совхоз төвү суур-биле ынчангы бир дугаар туттунуп турган тудугларны канчап деңнээр боор деп ол сактып чугаалап олурар. Новая, Гагарин кудумчуларының бажыңнарының барык шуптузун ол холу-биле туткан.

Он чыл ажыг тудугжулаан бедик мергежилдиг кижи болганда, бодунуң ажылынга чаңгыс эвес кижини өөреткен. Хаарыылда тудуп билбес, кадаг хөп көрбээн оолдар ажылдап кээрге, оларны дагдынып ап, балдыры дыңзыгыже чедир кичээнгейден салбас турган.

Бодун бергелерге шенеп өөренген кижи, Тываның өңнүг металлургиязының баштайгызы — «Тыва кобальт» хомбинаттың тудуу эгелээри билек, олче хапкан. Көдээ суур тутчур өөреникчилерни белеткеп каан, олар бүзүреллдиг. 1967 чылдан эгелеп ол Хову-Аксының тудугларынга ажылдап келген.

Эртенги хүн үнгелек чорда, бызаңчылар ажылынче далажыптар. Таңды-Уула эдээ черде чаттылган шевергини конччуг ийи каът бажыңнарлыг Юбилейный квартал дужунда кудумчу кежилдир бежен кижиге нигити чурттталга бажыңының ханазын тудуп үндүрүпкен. Чайгы хүн чырыын харам чокка саарып турду. Балды, хирээ даажы, тудугжуларның хөглүг чугаазы ырактан-на дыңналып турар. Мында Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу А. Глуховтуң бригадазының бир звенозу ажылдап турар. Ону үжен ажыг чыл тудугжулаан Экер-оол Барыкаанович Сат удуртуп турар болду. Манза хирээлээн ийи кижи: «Барыкаанович эң хөй чыл ажылдаан, эң мергежилдиг киживис болгайы» — деп, чугаа аразында дораан демдеглеп кагдылар.

Бажыңның даштыкы ажылдары дооступ турар. Бо хүннерде шеверлекчилер биле сантехниктер ажылдап киришкен. Объектини сентябрь айда ажыглалга киирери көрдүнген. Коллективтиң удуртукчузу ортумак сынныг, кижи ортузу назылыг, ак шыйгылыг эр, күштүг холдарын үүштавышаан, таваар чугаалап олур. Чүдүк кырынга олуруп алгаш, чоокта турар бажыңнарже айыткаш, бригадавыстың кылган ижи бо-дур деп, ол чугаалады. Туттунуп турар бажыңның чанында даваныла-га цеги, дужувуста «Таёжный» универмаг, чурттталга бажыңнары — бо бүгүнү база-ла тудушканын бригадир демдегледи. Ырак барбайн-даа холу-биле айтып ораш, бо бистиң кылганывыс деп чугаалаары чоргаараачыг болбас аргажок.

Сүүр тудуундан аңгы, Экер-оол Барыкаанович комбинаттың цехтериниң тудуунга база киришкен. Чеден чылдар эгезинде Юбилейный кварталдың тудуун хүүсаа бетинде дужаагаш, ынчангы оон удурткан бригадазы республика чарыжынга тнилекчи болган. Бригадир УАЧД-же баар путёвка-биле шаңнаткан. Ынчан-на аңаа Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу деп атты тывыскан.

— Шынарлыг кылганда, кижиниң сагыжы амыр болур чүве. Кайда бир ажыл четче кылдыммаанда, сагышка анчыг боор. Ынчангаш шынар, шынар база катап шынар деп бо оолдарга чагыыр-дыр мен. Бо объектиниң мурнунда дужаганывыс бажыңны «5» демдекке хүлээткен бис. Ажыглалга кирер бо бажыңны хуусаа бетинде, эки шынарлыг хүлээдир сорулгалыг бис — деп, Экер-оол Барыкаанович чугаалады.

Тудугжуну дүвүредип чоруур бир айтырыг — материалдарның шынары. Абакандан кээп турар кургаг штукатурка брак болган. Чаъска өдүп, сыйлып, тоглап калган сваязынкар-биле канчап хана шывар боор. Чогум материалдарның шыгжамыр-кадагалалы эки, хандырылга база багай эвес. Шынар үүлге бызаңчыдан хамаарышпас. Шеверлекчилер харыысалга чок болуур болза, чурттакчылер хомудаар болгай. Звено комплекстиг, ында сантехниктер, электриктер база кирип турар. Бригада кежигүннери холушкак мергежилдиг. Хөй кезии бедик разрядтыг. Чээрби ажыг чыл чедир тудугжулап турар коммунист Н. Коктыев биле Александр Тарканов, он ажыг чыл ажылдаан Александр Кара-Сал, Александр Арага болгаш өскелер-даа коллективтиң чедиш дүннүг ажылының үндезинин салып, өскелерге үлегерин көргүзүп турар.

Экер-оол Барыкаановичиниң үш оглу адазының соон салгап, тудугжунуң мергежилин шилип алган. Бодунуң ажылгыры, бызыг туруштуу оолдарынга үлегер болганы ол. Улуг оглу Вячеслав ам беш чыл тудугжулап турар. Кызымак ажылдыг, хөй-нитичи аныяк ажылчыынны партия кежигүнүнге хүлээп алган. Ол ам дөрткү разрядтың бызаңчызы болган. Ортуну Мирослав үш чыл чедир ажылдай берген. Эң хеймери Геннадий школа соонда база адазының звенозунга ажылдап турган, Совет Армияның хүрээлеңинче чоруткан. Келгеш база-ла тудугга кээр дээрзи билдингир. Салгап дамчаан мергежилдиг бо шевер кижилер чонугга хүндүткелдиг. Эш-өөрүнүң «шевер Саттар» деп турары таварылга эвес. Адазындан дезеп алганын Барыкаанович оолдарынга дамчыткан. Олары боттарының оолдарын өөредир. Салгалдарның харылзаазы ындыг.

А. ХОВАЛЫГ.

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

Б. КЕНТИНИҢ МЕДЕГЛЕЛИ

ЛОНДОН. (СЭТА). Бо чылдың август б-дан соңгаар ядролуг кандыг-даа чазылдырышкыннарны чаңгыс талаадан соксадыр дугайында Совет Эвилелиниң шиитпири эң-не чугула болгаш чогуур үезинде кылдынган базым болган деп, Британияның тайбың талалакчыларын масса лыг организациязының — ядролуг чепсегленииишкинни дүжүрер дээш шимээшкинниң чиигипе секретары Брюс Кент медеглээн. Барыын талакы чурттарның чазактары тайбынче шынап-ла чүткүп, делегейниң айыыл чок чоруун хандырарын күзеп турар болза, олар Совет Эвилелиниң үлегерин доңгораан әдерер үжурлуг деп, СЭТА-ның корреспондентизинге ол онзалап демдеглээн.

СЫРЫЙ КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГА

БУДАПЕШТ. СЭТА-ның корреспондентизи А. Кузьминиң дамчытканы: Венгрияның Дорога деп аныяк үлетпүр районунуң дагжылары «Республиканың тергиин коллективи» хүндүлүг атты эдилээр эргени база катап чаалап алган. Хөмүр-даш тывыжының планын ыракта ажыр күүседип, пландан ажыр хөй тонна одаар чүүлдү олар бо чылдың башгайгы чартында тыпкан болгаш социалистиг чарышка тиилекчи болган.

Совет Эвилелиниң дагжылары-биле сырый кады ажылдажылга, күш-ажылчы бедик көдүрлүүшкүн, быжыг сагыылга-чурум болгаш организастыг чорук, амгы үениң техниказын мергежилдиг ажыглааны венгр шахтёрларның чедишкинниң ринин үндезини болуп турар. Дорога районнуң шахталарынга күш-ажылдың механизация деңнели сөөлгү үш чылда 30 хуу бедээн.

Дорога район — республиканың эң-не перспективтиг улуг үлетпүр төптериниң бирээзи. «Ленчехедь-11» деп чаа шахта бо чылдың күзүнүнде одаар чүүлдү чурттуң улус ажыл-агыйынга берип эгелээр. Чыл төнчүзүнге чедир Дороганың шахтёрлары 700 муң тонна ажыг хөмүр-дашты тыварын хүлээнгеп болгаш амгы үеде сорук киришкинниг ажылдап турар.

Чурттуң одалга-энергетиктиг баазазының көлбартырының болгаш хөмүр-даш үлетпүрүнүң техниктиг дериишкин деңнелин бедидериниң үзүн хуусаалыг программазынга дүүштүр Дороганың хөмүр-даштыг районун сайзыраадып турар. Вишонтыда, Айкта чаа шахталарны дерип эгелээн, Татабаньяның шахталарының күчүзүн улгаттырган. Оросланьның хөмүр-даш бассейниниң «Маркушхедь» деп чаа шахтазын чоокта чаа ажыглалга киирген болгаш ол бодунуң продукциязын берип эгелээн.

Хөмүр-даш курлавырлары бар чаа черлерни шинчилеп тывар талазы-биле венгр болгаш совет специалистерниң аразында кады ажылдажылга улам-на калбрган. Хөмүр-даш үлетпүрүнге күш-ажылдың будүрүкчүлүүн бедидер талазы-биле венгр өөнүктерингe практиктиг дузаны совет дагжылар чедирип турар.

ЧИГ ЭТТИ КАМНААР ДЭЭШ

БЕРЛИН. СЭТА-ның корреспондентизи А. Корнеенконуң дыңнатканы болза: Герман Демократтыг Республиканың аъш-чем магазинӊеринің чоогунда оруктар чанында тускай дерээн шөлдер бар. «Пластмассага хереглээр» азы «Пластмасса артынчыларыз» деп янзы-бүрү өөнүг будуктар-биле бижээн демдектерлиг чүктер ол шөлдерде кестүп келген. Пластмассалардан кылдынган болгаш ажыглап каапкан шилдерни, полиэтилен саваларны болгаш өске-даа чүүлдерниң артынчыларын чурттакчылар ол шөлдерге эккеп дужаап турар. Ажыглап каапкан чүүлдерни чурттакчылар дужаап, чиг этти дагын ажыглаарының программазын боттандырарынга идепкейлиг киржип турар. Чүгле бо чылын безин пластмасса кылыгларының 6 муң тонна артынчыларын дагын ажыглаарынга киирер соруга салдынган.

Хамаатыларның дужааган дагын ажыглаар чиг эт чыылдазын чурттуң экономиказын хөгжүдер херекке чугула чүүл кылдыр ГДР-де санап турар. Тускай шинчилелдерни ёзугаар алырга, ГДР-ниң чурттакчы бүрүзү чыл дургузунда орту-маа-биле 6,5 килограмм пластмасса кылыгларын мооң мурнунда черже анаа-ла хилис октап турган. Ынчаарга чуртка ниитизи-биле 40 муң хире тонна ындыг кылыглар дагын ажыглаттынмайн келген. Ук кылыгларның хөй нуруузун дагын ажыглап болур турган. Хамаатылардан ындыг кылыгларны хүлээп алыр пунктуларның четкизи амгы үеде чурттa улам-на калбарган.

Дагын ажыглаар чүүлдерниң чыылдазын көзүдеткени чиг-эт камналгазы дээш демиселге чугула үжүр-дузалыг болган.

МЕДЕГЛЕЛ ПАРЛААН

ДАМАСК. (СЭТА). Араб чурттарның коммунистиг болгаш ажылчын партияларының медеглелин Дамаск хоорайга чарлаан. Араб чурттарның күрүнелер болгаш чазактар баштыңнарының онзагай чөвүлел хуралын чыылдырар дээш чүткүүшкүн — Амман хоорайга Египеттиң араб чурттар лигазынга кежигүн болур азы болбазының дугайында ниитираб турушту өскертирини амгы чөвүлел хуралдың инициаторлары база оралдажып турар деп, документиде демдеглээн.

Ук чөвүлел хуралды чыылдырар чорук Чоокку Чөөн чүкке бодунуң хеделиишкиннерин улам идепкейжиткен америк империализмиң планнарынга дүүшкен болур ийик деп медеглелде айыткан.

САЛЬВАДОРДА ТУЛЧУУШКУННАР

ГАВАНА. (СЭТА). Сальвадордан медээлерни ёзугаар алырга, Фарабундо Марти атгыстың национал хостalга фронтузунуң дайынчылары АКШ-ка саттынган дерзии ёзу-чурумнуң шериг кезектеринге удур кадыг-дошкун тулчуушкуннарны чорудуп турар.

Эң-не шынгыы тулчуушкуннар Чалатенанго департаментиде болган. Ол районга быжгланырын оралдашкан чалча шериглере удур хенертен халдаашкыннарны патриотизыырын ук хуралдың организакчылары база оралдажып турар. Ол чорук мооң мурнунда болган нниити-араб чөвүлел хуралдарның шиитпирлеринге шуут чөрүшкек болуп турар.

Кэмп-Дэвидтиң дүжүп бержикчи дугуржулгазынга ат салган Египеттиң араб чурттар лигазынга кежигүн болур азы болбазының дугайында ниитираб турушту өскертирини амгы чөвүлел хуралдың инициаторлары база оралдажып турар деп, документиде демдеглээн.

Ук чөвүлел хуралды чыылдырар чорук Чоокку Чөөн чүкке бодунуң хеделиишкиннерин улам идепкейжиткен америк империализмиң планнарынга дүүшкен болур ийик деп медеглелде айыткан.

СӨӨЛГҮ МЕДЭЭЛЕР

● **ОСЛО.** Норвегияда «карахүрең чума хамчыыз» дээр фашистиг үзелдиг кижилер ээлчеглиг үүлгедигни кылган. Делегейниң ийиги дайынының чылдарында Норвегияның девискээрингe фашизмге удур тулчуушкуннарга өлген совет, поляк, югослав дайынчыларга болгаш партизаннарга тураскаавлы норвег найысылалдың Вестре Гравлюнд чевээнге мооң мурнунда тургусканы билдингир болгай. Фашистиг үзелдиг кижилер ол тураскаал самбыразынга фашистиг кас демдекти чураан болгаш нацисчи, расисчи лозуңнарны чоокта чаа бижээн болган. Фашистиг үзелдиг идегеттерни Норвегияның полициязы ам-даа тыппаан.

● **ХЕЛЬСИНКИ.** «Тайбыңның 85 чылда чадаг-тергелиг марыжы» Финляндияның Васа хоорайынга четкен. Аңаа Соңгу Европаның чурттарының, а ол ышкаш АКШ-тың болгаш Японияның тайбың талалакчылары киришкен.

Тайбыңның ол марыжы бо чылдың июльдуң баштайгы хүннеринде Осло хоорайдан эгелээн болгаш Норвегияның база Швецияның орuктарын тавараш, фин хоорайга четкен. Марштың киржикчилери боттарының эрткен оруктарынга митингилерни, үжүражыышкыннарны, политиктиг ырларның концерттерин кылган болгаш боо-чепсектиг эндере бүдүрүүшкүнүнге удур, ядролуг дайынның кыжаныышкынын узуткаар дээш демиселди улам-на күштелдиринче ол чурттарның калбак хөйниитизин кыйгырганнар.

Тайбың марыжының киржикчилери Финляндияның найысылалынган самолёт-биле Японияже чорупкан болгаш Хиросиманы база Нагасакини Американың Каттыышкан Штаттарының атомнуг бомбалаашкынынга араатанзыг ёзу-биле таварыштырганынган бээр 40 чылынга холбаштырган чыскаалга киришкеннер.

● **ВЕНА** Никарагуаның чонунга удур контрреволюстуг дээрбечилерниң кем-бурууллуг үүлгедиглерин Барыын чүктүң чамдык чурттарында кедергей барыын үзелдиг организациялар саң-хөө талазы-биле деткип турар. Никарагуа-биле эпсеткил каттыштырылгазының австри комитеди Венага медеглел парлаан. Неонацистер болгаш неофашистер контрреволюстуг дээрбечилерге бээр акша-хөреңги чыылдазын делегей хөмчээлиниң чорудуп турарын медеглелде айыткан. Контрреволюстуг дээрбечилерни Американың Каттыышкан Штаттары Никарагуага удур чарлаттынмаан дайынынга ажыглап турар.

● **ДАМАСК.** Чагырыкчы бөлүктериниң экономиктиг политиказын доп-дораан эде көөрүн болгаш өртек-үнениң улгатканынга, акша үнезиниң кудулаанынга удур демиселче угланган дүрген хөмчеглерни алырын негээн ажылчы чоннарның ажыл соксадыышкынының демисели Израильде улам калбарган. Чурттуң хөй хоорайларында магазиннер, почта салбырлары, элээн каш бүдүрүлгелер ажылдавастаан. Профэвилелдериниң кыйгырыын ёзугаар күрүне секторуның ажылчыннарының болгаш албан-хаакчыларының бүгүниити ажыл соксадыышкынын чуртта чорудуп турар.

● **МАНАГУА.** Никарагуа-биле эп-сеткил каттыштырылгазының янзы-бүрү чурттарда комитеттериниң конференциязы республиканың найысылалы Манагуа хоорайга болган. Делегейниң 20 чурттарында комитеттериниң төлээлекчилери конференцияга киришкен болгаш никарагуа улуска удур АКШ-тың агрессчи хөделиишкиннерин шыңгыы бүрүү шапкан.

Төп Америкага Вашингтонуң эжелекчи политиказы делегей эргезиниң норма-чижектеринге чөрүшкек болгаш бүгү делегейге тайбың херээнге кыжаныышкын болуп турар деп, конференцияның түңнел декларациязында айыткан.

● **НЬЮ-ЙОРК.** Гананың чазаан дүжүрер болгаш ооң күрүне ажылдакчыларын нүгүлдээр талазы-биле чажыт планны АКШ-тың төп разведка эргелели чогаткан. Ганадан медээлерни барымдаалаашаа, Ассошиэйтед пресс агентствонуң дыңнатканын ёзугаар алырга, ол планны боттандырарын ТРЭ-ниң Аккрада шпиону Джон О'Шонесси удуртуп турган. Гананың дипломаттарының бирээзин көгүдүп тургаш, АКШ-тың төп разведка эргелелиниң талазынче киирерин америк шпион орaлдашкан.

(СЭТА).

ЯДРОЛУГ ХАЛАПТЫ БОЛДУРБАС

БЕЛГРАД. Японияның Хиросима болгаш Нагасаки хоорайларын америк самолёттар атомнуг бомбалаашкынга араатанзыг ёзу-биле таварыштырганынган бээр 40 чыл болганы-биле холбаштыр Югославияның тайбың дээш лигазы медеглел кылган. Бо чепсектиң эндере бүдүрүүшкүнүнге удур, ядролуг чепсек чок зоналарны тургузар дээш, ядролуг чепсекти узуткаар болгаш термоядролуг дайынның кыжаныышкынын чайладыр дээш демисежип турар Японияның болгаш өске-даа бүгү күрүнелериң улустары-биле эп-сеткил каттыштырылгазын ёзугаар алырга, ол планны боттандырарын ТРЭ-ниң Аккрада шпиону Джон О'Шонесси удуртуп турган. Гананың дипломаттарының бирээзин көгүдүп тургаш, АКШ-тың төп разведка эргелелиниң талазынче киирерин америк шпион орaлдашкан.

(СЭТА).

ХИРОСИМА. Делегейниң 23 чурттарының национал туктарын Хиросиманың тайбың парыгында национал хуралдың бажыңының кырында аскан. Хиросима болгаш Нагасаки хоорайларның мэрлериниң инициативазын ёзугаар тайбың дээш хоорайлар мэрлериниң эп-сеткил каттыштырылгазының бирги бүгү-делегей конференциязы ында ажыттынган. Бүгү дилтериң 67 хоорайларының төлээлекчилери конференцияның ажылынга киржип турар. Оперның аразында — Киевтиң, Вильнюстуң болгаш Хиросиманың-биле төрелдешкен— Волгоградтың төлээлекчилери.

Ядролуг халапты болдурбас, ядролуг чепсекти хоруур дээш демиселге делегейниң калбак хөй-ниитинизиниң ролюн чугаалажып көөр, ядролуг чепсек чок, дайыннар чок делегей дээш дем каттыштырган хөделиишкиннериң программазын чугаалажып көөр дээш хоорайларның төлээлекчилери Хиросиманың болгаш Нагасакиниң таварышкан халаавының 40 чылынга чыылганнар.

(СЭТА).

АКШ. Негрлериң «Шимчээшкин» деп организациязынга удур Филадельфияның эрге-чагыргаларының болгаш полициязының дерзии үүлгедиглериниң түңнелинде 11 негр дириге өртенип өлген, оларның аразында бичии уруглар база бар, 250 кижи чурттаар чер чок арткан. Боттарының эргелери дээш негр чоннуң демиселии базар, оларның организациязының кежигүннерин күш-биле узуткаар дээш араатанзыг үүлгедиглерин америк эрге-чагыргалар болгаш полицция кылган.

Негрлериң бажыңнарын орттендирер бомбалар-биле бомбалаан соолунде оларның чурттаар черлери өртенген. Негрлериң кара чаңгыс бууруузу—оларның кежиниң өңү кара болганында.

ЧУРУКТА: негрлер чурттаан кварталдарның бажыңнарын үредээнин — эрге-чагыргаларның араатанзыг, каржы чоруунуң хереченизи-дир.

А. СИДОРИННИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохроникazы.

Арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демисел - бүгү үлустуң хереэ

Арага ишпес куда шайлалгазынга

хамаарыштыр

ЧАЙЛАГГА БОЛГАН КУДА

Өвүрнүң чурумалдыг чараш черлериниң бирээзи Улаатайның Тестиг-Кара деп черге олбук-хевис херек чок чечек, сигени хөлбелчиңнээн чайлагга куда болган. Өвүрге база бир чаа өг-бүле немешкен. Ол болза Чөөн-Хемчик болгаш Өвүр районнарның мурнакчы малчыннарының оглу, кызы Иркутскиниң кооператив училищезиниң доозукчулары Владимир Монгуш биле Урана Ондар олар амыдыралынга салым-чолун каттыштырганыдыр.

Совхоз төвү—Солчур суурга оолдуң болгаш кыстың үлүзу ужурашкаш, Улаатай аржаанынче углай үнүпкеннер. Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны, орден-хавыяаларлыг Намбар-оол Хенче-Караевич Монгуштуң чайлаанда аалынче чорупкан. «Малга өөр херек, кижээ эш херек» деп сөстерни орук хажыызында чараштыр бижээш, азып каан. Ът-сиген дээрге хөлбеңнээр, эрээн шокар чечектерни чаа өглеңип турарларның орууң дургаар аянаштыр тарып каан ышкаш уткуй чалгып чыдар. Ногаан чайның магалыын канчаар!

Аалга чедип келген. Келген кудаларын үткүп хүлээп алган ада-не столдарже чалапканнар. Кижилерниң омак-хөглүү, оюн-баштаа-даа аажок.

Чыылганнар олурупканда, Торгалыг суурда почта салбырының эргелекчизи, оолдуң чоок төрели Донгак Шүгдүө-оол куданы эге сөзү-биле ажыдып, өг-бүле болган аныяктарга сеткилдиң ханызындан йөрээл сөстерин чугаалаан. Ооң дараазында Солчур көдээ Советиниң күүскомунуң секретары Татьяна Ховалыгга сөс берген. Ол өглеңип турарларның хереченин-өөнүктери — техникумну кады дооскан эштери Херелмаа Ондар биле Слава Докмут ийи талазынга туруптарга, өг-бүле тутканнарның хереченилел документизинге оол биле кыс ат салгаш, билзектер солушту. Олар чуртталгазының шак ол минуталарын кажан-даа утпастар. Улуг улустарның, эш-өөрүнүң эки күзелдиң йөрээл сөстерин дыңнаваннар. Чаа тургустунган өг-бүле-биле кады бистиң республикага база садыг кооператив талазы-биле ийи специалист немешкен.

Өг-бүле тудуп, улуг кижилер болу берген оолду, кыстыкөөрге, оларның аразында таварышканын, чараштарын кайгап ханмас. Чүгле келир чурттталганың аас-кежиин, хөй ажы-төлдүг болурун оларга күзээн күзелди сөглексээри келир.

Хүндүлүг адалар Сүктержик Оожукпанович Ондар болгаш Намбар-оол Хенче-Караевич Монгуш олар чеже куданы көрбээннерил, чеже ажы-төлүн өглевээннерил? Ынчалзадаа бо чаа куданы бир янзы көрүп турарлары ол.

Бо куданың бир онзагай чүвези — чамдыкта мурнунда кудалар ышкаш эвес, оолдуң, кыстың ада-иелери болгаш төрелдериниң аразында кымнар-ла хөй арага-дары кударыл, кымнарның талазындан эгээртинмес хөй белек-селек бээрин мурнун былаажып, байыыргап, көөргеттинер дээш маргышпаннар. Ынчалза-даа столда чадыглар сыңмас эът-тен, сүттен кылган янзы-бүрү амданныг чаагай чем элбек. Куда чаа ёзу-биле эртип, корум-чурумнуг болган. Эзирээн, хөлээн, элеңнээн, тендирээн кижи-даа чок.

Куданың дараазында кеззээ — хөглүг баштак, оюн-тоглаа эгелээн. Кандыг оюннар, чүү болурун баш удур дыңнадыпкаан. Ында бир чаа чүүл болза, ромашка-чечектерни саазындан кылгылаан, ооң бир адырында-ла чүнү күүседирин бижээн: ырлаар, шүлүктээр, танцылаар дээш оон-даа өске. Ыры, танцыга ийи таладан киржир кижилер-ле хөй болган. Адактың сөөлүнде хоочуннардан малчын Эдер-оол Күрзүкович Монгуштуң тыва улустуң ырларын аянныг чараш күүсеткени, аныяктардан Эзир-оол Монгуштуң ырлаанын комиссия кончуг эки деп демдеглээн. Олар Владимир биле Урананың шаңналдарын алгылаваннар.

Куда байырлалынга он алды мөге чыылганнарга күдээлерниң кужун көргүскеннер. Чыылганнар оларны магадап, октаанарга байыр чедирип, октаттырганнарның сеткилин өөртүп, «Дараазында кудага таптыг тудар сен» дижип турганнар. Аңаа Кызылдың башкы институ унуң студентизи Каң-Демир Монгуш шүүлген, «Торгалыг» совхозтуң чолаачызы Михаил Доржукай үжүүрлешкен.

— Куданы черле мынчалдыр эрттирери чугула чүведир эвеспе. Бис оглувустуң, уруувустуң кудазын мынчалдыр организастаар бис — дижип келген аалчылар сеткил ханыышкыны-биле чугаалап турганнар.

Малчыннарның бурунгу чайлаа — тайга черге — Тестиг-Карага ыры-хөгжүмнүг куда ынчаар эрткен.

С. ДАНЗЫН-ООЛ.

КЫЗЫМ-НА БАР

Ас-кежиним, өөрүшкүм
Ада-не чассыы болган
Шовза чараш өзүп орар
Чоргаарланыр кызым-на бар.
Каяктары шыпыраңнаан,
Чаактары долбан кызыл.
Чаңгыс черге олурбас-даа
Кайгал эрес чарашпайым.

К. БАЛДАЙ-ООЛ.

САЙЗАЯК

Чараш даш чыып, кажык бөлүп
Сайзанактап ойнап орган
Анай-Хаакты ава кый дээш:
«Анай дос»—деп далаштырган.
Омак уруг чоруп тура,
Ойнаар-изызын удудуп каш,
Сайлар баштап ужуп турган
Сайзаякка чагыг соглээн:
«Өршээп көрем, чараш кужум,
Өпеям көрүп турам,
Оттуп келгеш, ыглай берзе,
Оожум ырлап, өпейлээр сен».
Ырлыг, хөглүг бичии уруг
Ырап чоруй баары билек,
Сайзаяк куш ужуп келгеш,
Сайзанакка хона каапкан.

С. КОМБУ.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ «Ийнспейлер-чарашпайлар» деп фотоэтюду.

Мустай КАРИМ.

ДУҢМАМНЫҢ ДҮЖҮ

Часка ынаам кончуг. Оксана база-да ынак. Силер база-ла ынак боор силер. А чазын хураганнарның өөруп турарын чүү дээр боор оны! Оларның канчаар хөглел, ойнап турарын көрген боор силер! А хураган бок төгөр чер чанында чыдыыргавышаан базып турда, ооң бичии кудуруу үргүлүү шимчеп турар, а кара хураган дүүгларын токкулатпышаан темпе кырынче карбанып үнүп келгеш, оон куду шурай бээр. А ооң соонда ийи алышкы аңгы-аңгы үгже тарай бергеш, бичии мыйысчыгаштарын баштарын халайтыпкаш, бот-боттарынга уткуштур чүгүржүп келгеш, хавактарын үскүлештирген турарлар.

— Чаштарның мыйысы кижип турар-дыр — деп, кырган-ача Мансур чугаалаар.

Мансур кырган-ачавыстың экизи-даа хөнчөк, ол чүгле бичии уруглырга ынак эвес, хамык-ла чаш амытаннарга база ынак. Ынчангаш ооң хураганнарны «хензигбейлер» деп чаштерга дөмейлеп турары ол. Кырган-ачавыс Мансур кончуг-ла эки кижи, багай кижилерге ол ынак эвес, бистиң дайзынарывыс — фашистерге база-ла каргыштыг, ол дугайын боду чугаалаар кижи.

Бистиң сарайыыстың эжиктери делгеми-биле ажык. Шупту амытаннар хүннээректеп эгелээн. Аваам өске хоорайже чоруп турда төрүттүнген сарыг бызаа сеперлик чанында маңнап чор. Ол чааскаан өзүп келген болгаш чааскаан ойнап турары бо. Херим иштинде эр, кыс кастар базып чорлар, оларның соонда эриннерин дээштирип алганзыг, сарыг чаагай дүргекчигештерге дөмей бичии оолдары далашкан чорлар. Эр, кыс кастар оолдарын херим иштин бир кылдыр эдертип чораан, оларга бир-ле чүвени чугаалап чорлар.

Кажан аваам бажыңга олурда, Оксана-биле бис кас оолдарын холдарывыска алгаш, оларны элээн сүйбааш, салыптар бис, оон башка, олар шүжүгенчи бээрге, авазының сагыш човап, дүвүрээри хөлчок алаар. Бир кас оглун Оксана адыжынга суг кутказ, суггарып кагды.

Ол кас оолдарының эң-не чаражын мен «Оксана» деп адап кагдым. Ынчалза-даа ол дугайын ынчан кымга-даа чугаалаваан мен. Силерге безин чүгле чажыды-биле сөглээн ним бо эвеспе. Ол касчыгаштыг мен ырактан-на танып каар мен, дашчыгаш кырынга туруп алган бажын ол-бо талаларже сунуп, хүнге дөгелеңнип турар чүве.

А дагаалар, дагаалар аан! Олар херим иштин бир кылдыр чыраалап каап, ырлажырлар болгай.

Чер кырынга час дүжүп келирге, хөглүүн-даа чүү дээрил аан! Шупту-ла чүвелер өөрүп, ойнап, ырлажып турарлар дедаан...

Оксана-биле мен бистиң сеперливис чанында чудуктар кырынга олургулаптар бис. Ол чудуктардан чоок хову көстүп чыдар. Ол ховуда ававыс кызыл-тас тарын турар.

— Ямиль, көр даан! Дуу ол баштайгы тракторнуң соонда сеялка кырында бир-ле кижи тур. Ол-даа бистиң ававыс боор!— деп, Оксана меңээ чугаалай-дыр.

Мен көре бердим — шын-дыр, ол дээрге, бистиң ававыс-тыр!

— Оксана, холдарывысты тутчуп алгаш олураалам —дидим.

Дуңмам дораан-на менче холун сунду. Чазын ооң аккөк карактары улам-на чыртыкылыг, а думчук кырында хензиг меңчигештер хүнге чайынналы бергилээннер. Аваам бисти ырактан көрүп чор боор, ынчангаш: «Мээң уругларым мында олуруп алганнар ышкажыл!»— деп иштинде бодап чор боор.

— Өзүп келгеш, бис базала кызыл-тас тарыыр бис. Ындыг-дыр аа, Оксана?

— Ынчанмайн канчаар, Ямиль! Сен тракторну башкарар сен, а мен ававыс ышкаш сеялка сооруа турар мен — дээш, Оксана чудук кырынче үне халаажы, трактор шимээрген турган кара ховуже көрүп тур оң.

Хүнден холу-биле дугланып алгаш, үр-ле туруп келди. Ооң соонда мээң чанымга база катап олуруп алды, а арнының кударааны-даа ажок.

— Ямиль! Бис база бир авалыг турган-дыр бис ийин — деп, Оксана меңээ авар чугаалады.— Мен ооң барын билир мен, чүгле он кайда-ла ийик, ырак-талыгырда... Кедергей ыракта...

— Тоолда бе? Шаг-шаанда бе, Оксана?— Оксана бажын чая-дыр:

— Чок, тоолда эвес. Ол ававыс база кончуг эки кижи чорган...

Оксананың чүнү чугаалап олурарын билбедим. Канчап бис-ле ийи авалыг улус боор бис! Кижи бүрүзү-ле чаңгыс авалыг, чаңгыс адалыг болгай. Мээң дуңмамның чогум чүнү чугаалап олурары ол чоор! Ооң ыглай бээринден коргардыр мен. Ынчалза-даа Оксана ыглавайн-дыр. Ол мээң чанымда шимээн чок олур-ла. Ооң бажында кызыл-чайт кожаларны хат сүйбап туру. Ол кожаажыгаш клуб кырында азып каан тукчугашка дөмей. Оксанаже мен көрүп алган, ооң сөстериниң дугайын бодап олур мен:

Билир мен, ол чурттап чораан, чүгле каяа-ла ийик, ырак-талыгырга...

Кым деп ава боор ол, чүге ындыг ыракта чоор? Бир катап ооң дугайын Оксана меңээ чугаалаан-на болгай, мен кайгап калган мен, ынчангаш ол дугайын аваамдан-даа айтырган мен.

— Оксана сеңээ бодунуң дүжүңүн дугайын чугаалап берген боор — деп, ынчан аваам харыылаан.

Чүге мээң дуңмамга ындыг билдинмес дүш дүжеттине берген чоор?

Оксанага бир-ле эки чүвени чугаалаксаарым-даа хөлчок. Хенертен бистиң сеперликивисте ак хадыңны сакты хонуп келдим.

— Сеперликче бараалам, Оксана! Мен хадың адаанда хемдүнген хамык эртине-байлакты шуут бажы-биле берип тер мен. Сен олерны көрүп каш, кедергей-ле кайгаар боор сен.

Оксана сеперликче көре берди.

— Хадың адаанда чер амдаа орта кургаваан.

— Че, канчаарыл ол! Черни хүн удавас кургадыптар. Дүргеп чоруулам, Оксана!

ГЕОРГИЙ ЖЖЁНОВ ТЫВАЛАЙ ТУРДА...

Чөөн Сибирьниң кинохроника студиязының улуг эвес көрүлде залыңдан билдинмес бир-ле чугаа дыңналды. Кире бергеш сураглыг киноактёр Георгий Жженовту экрандан көрүп кагдым. «Дээрже оруқ» деп киноға полковник Лебеденконуң ролюн күүседип турганы ол. Киноның маадыры, оон эштери тывалап чугаалажып турганнар. Билбес кижиге ол шынап-ла элдептиг таварылга.

— Д. Вятин-Бережныхтың тиилелгениң 40 чылынга тураскаатқан кинозунуң тыва дылда вариантызы-дыр—деп меңээ тайылбырладылар.

Чөөн Сибирьниң студиязы ол девискээрниң тыва, бурят, якут улустарының дылдарынче совет уран-чечен киноларны барык чээрби чыл хире очулдуруп турар. Мында кижи кайгаар чүве чок, Бистиң чуртувуста чыл дургузунда киноларның 60 хуузун очулдурар: оон иштинде орус дылче—180, Совет Эвилелиниң улустарының дылдарынче ниитизи-биле 800 кинону очулдуруп турар.

Дубляжтың (чугаазын очулдурган кино) тергиин дээш режиссёрларының бирээзи, хоочун кинорежиссёр Александр Николаевич Андриевский-биле чугаалашкан мен. Кинематографта ол чартык чүс чыл ажылдаан, 1954 чылдан бээр дубляж ажылынче шилчээн. Стенли Крамерниң «Нюрнберг процезиэ», Клод Отан-ларның «Кызыл болгаш кара» деп киноларының чөө фонограммаларын ол тургускан, көрүкчүлер бо киноларны кончуг эки билирлер.

— Кинонуң дылын очулдурарын чамдык улус анаа-бир чүве кылдыр көрүп шоодаг аянныг болгулаар. Ол ындыг эвес, харын чогаадыкчы ажыл. Ынчангаш бо ажылче артистерниң элээн кезиин чалап турар мен. «Нюрнберг процезинде» судья Хейвудтуң чугаазын Андрей Попов бижидип ойнаан. Бо артист онзагай талантызы-биле овур-хевирниң чугаа характеристиказын көрүкчүге дамчыдып шыдаан. Көрүкчүлер ону Спенсер Тресси боду экрандан чугаалап турган ышкаш билип алганнар.

Киноларны дубляжтаары шагда-ла эгелээн. Баштайгы совет үнүг кинолар (1930—1932 ч.ч.) экранга үнүп эгелеп турда-ла киноларның чугаазын очулдуруп эгелээн. 1935 чылда дээштыкы киноларны орус дылче очулдурары эгелээн. Сураглыг фантаст чогаалчы Герберт Уэллстиң «Көзүлбес кижи» деп кинозу 1935 чылдың чазынында экраннарга көступ келген. Бистиң чуртувуска ол кинону дубляжтаан режиссёр Марк Донской болган. Кол рольдарның дубляжтарынга ам РСФСР-ниң улустуң артизи, Моссовет атты театрның кол артизи Алексей Консовский киржип турган. Ол кинога хөй удаа ойнап келген. Ынчалза-даа чогаадыкчы ажылының хөй кезиин фильмнерни дубляжтаарынга бараалгаткан.

Сибирьге ың баштайгы дубляж кылырын 1963 чылда боттандырган. ССРЭ-ниң улустарының чайыралынга тураскаатқан «Орус хуулгаазын» деп ийи сериялыг публицистикалыг кино калбаа-биле үнүп турган. Ол кинону немец кинорежиссёрлар Андре биле Анели Трондайкилер тырттырган. Кинонуң ужур-утказы ханы болгаш ону национал дылдарже очулдурары чугула апарган. Бурят болгаш якут дылдарже база дубляж кылгаш, ону Казаньның кинохроника студиязының (режиссёр Фатых Шарафиев, үн оператору Георгий Зубарев) чогаадыкчы бөлүү Бурятияның болгаш Якутияның байдалдарынга ону эки боттандырган, ол кинону үстүнде республикаларның ырак булуңнарынга чедир хөй кижи көрген.

Оон бээр-ле Чөөн Сибирьниң кинохроника студиязынга дубляж кылып болур арга тургустунган. Студияның базазы калбарып, быжыккан. Ангараның солагай талакы эриинге, сураглыг Иркутск ГЭС-тен ырак эвеске, киностудияның бажыңы турупкан. Ону дерип, нарын аппаратуралары таарыштыр тургузарынга үн оператору Георгий Зубарев (ону Казаньдан чалап келген) идепкейлиг киришкен.

Кызылга дубляж пунктузуи быжыглап тургусканы дээш 1980 чылде Г. Зубаревке болгаш дубляж бөлүүнүң улуг администратору В. Жамбаловага өөрүп четтириишкинни илеретken.

Георгий Степанович Зубарев Тывага доктаамал кээп турар. Бо удаада ол база-ла Тываның хөгжүм-шиин театрының артистери-биле бир кинонуң чугаазын тыважыдып тур. Тывада дубляж пунктузунуң режиссёру Галина Төмүр-ооловна Дүгержаанын ол ажылга киржилгези кончуг улуг. Георгий Степанович-биле кады ажылдап келген чылдарында оон дыка хөй чүүлдерни ол билип алган.

РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң улустуң артизи М. М. Мүнзүк театрның директору Х. О. Ширин-оол, артистер Галина Мүнзүк, Кадр-оол Сагды, Дадар Парынмаа, Чадамба Монгуш, Виктор Наксыл болгаш өскелер-даа дубляж пунктузунга бо-ла чеде бээрлер. «Сени кажан-даа утпас мен» «Дээрже оруқ», «Семен Дежнёв», «Дириггге түдүп алырын дужаагаң» деп киноларда үстүнде артистерниң тывалап чугаалаан үннерин көрүкчүлер дыңнап турарлар.

Дубляж школазы кайы-даа республиканың артистери-биле бир дөмей. тыва артистерниң профессионал мергежилин сайзырадырынга дузалыг. Национал культураларның чоок-шулажылгазынга ачы-салдарлыг. Сураглыг тыва артист Максим Мүнзүк кинематографтың ачызы-биле ам делегейге алдаржаан.

Кино дубляжында база ындыг. Экранның өзүлүг мастерлери Георгий Жженов («Дээрже оруқ») ышкаш кижилер-биле экранга үжүражылга тыва артистерге база ачы-салдарлыг болуп турар. Үстүнде кинода Лебеденконуң ролюн аотист Чадамба Монгуш, «Дириггге түдүп алырын дужаагаң» деп кинода алдарлыг украин артист Константин Степанковтуң ролюн Виктор Наксыл олар дубляж кылгаш, көрүкчүлер-биле маадырларның аразында харылзааны эки тутканнар.

Анатолий СЕМЕНОВ,
киновед.

Иркутск хоорай.

ДҮРГЕН ОЙНААРЫНГА

Бай-Тайга районнуң бирги черк дээш шак-биле дүрген ойнаарынга шыдыраа маргылдаазы Тээли суурга болган. Аңаа районнуң албан организацияларындан болгаш совхозтарындан шупту он дөрт шыырак ойнакчы күжүн шенешкен. Оларның аразында «Урожайный» эртken чылгы чемпиону Хертек Шыдыраа, дүржүлгалыг бирги разрядчылар Виктор Очур, Хүргүл-оол Каң-оол, Ооржак Дамба болгаш өскелер-даа бар.

Барык дөрт шак үргүлчүлээн спортчу чидиг демиселдиң түңнелинде, 13 салыгдан 12 санны алгаш, «Бай-Тал» совхозтуң аныяк шыдыраачызы Сергей Чымба бирги черни алган. Дараазында С. Салчак 11,5 санны алгаш, ийиги черни эзлээн. А үшкү черни шыдыраачыларның улуг назылыы, 65 харлыг, «Тээли» совхозтуң төлээзи, хоочун шыдыраачы Делгер-оол Дарыг-Хөөевич Иргит алган. Ооң саны 10,5.

С. САРЫГ-ООЛ.

ЧАШТАРЖЕ КИЧЭЭНГЕЙ

Коммунистиг партия, Совет чазак не-чашче доктаамал кичээнгейни салып турар. Ылаңгыя бичии чаштарның кадык өзери дээш халас эмнээшкиннерни кылып, аъш-чемнин таарыштырып турар. Ие кижиге чыл иштинде үрүүн кадык шыырак өстүрериңе чиигелдени кирген. Ынчангаш чаш уруг азырап орар аалар үрүүнүң кан кадык өзериңче улуг кичээнгейни салыр үжүрлүг.

Кажан уруг хар чеде бээрге, боду холу-биле түдүп чемненип алыр, арыг-шевер чаңчылдарга өөредир. Чамдыкта ындыг чаңчылдарга бичиизинден өөретпээн чаштар ясли-садикке баргаш шопулак безин түдүп билбес болгулаар. Чыл иштинде уруг азырап орар иениң канчаар өстүрүп турары оон-на илдең. Чамдык иелер уругну чүгле эмиг сүдү-биле чемгерер. Бо дээрге, окта шын эвес. Хар четпээн уругну ай-ай аайы-биле канчаар чемгерермн маңаа сүмелекседим.

Хар четпээн уругларны чемгерери

Чогуур үезинде хоолулуг янзы-бүрү чемнер чип турар чаштарның организми аарыларга удур быжыг, бодунуң камгаланыр күжү четчир болур. Шын чемгерилге организмнин тургустунарынга, нерв системазының шын сайзыраарынга дузалаар. Уругга, эмчиниң сүмезин барымдаалап, витаминнерни, минералдыг бүдүмелдерни болгаш сүүк чүүлдерни өй-өйлеп бээр.

Белок дээрге, мага-боттуң клетказының, шыгганнарының өзеринге кол идигни бээр. Белоктар чүнүң-биле-даа солуттунмас аминокислоталардан тургустунар (триптофан, фенилаланин, метионин, лизин, треонин валин, лейцин, изолейцин, гистидин дээн чергелиг). Олардан эң-не ажыктыы маң аймааның белоктары болур. Белоктар организмге эвээш кирип турар болза, уругнуң өзүлдези баксырап, аарыларга удур туружу кудулаар, чиик-даа аарыгны аар байдалга эртер. Ооң уламындан уругнуң сөөктери быжыкпас, ханы четпестээр, деңзизи эвээжээр. Үс аймаа мага-боттуң клетказын четчир турда, аарыларга удур камгалал күштүг.

Үс аймаа хар четпээн уругларга улуг дузаны чедирер. Кажан уруглар чеминде үс аймаа хөй турда, кальцийниң, магнийниң дустары көвүдеп, чаштарның мага-боду семис, сергек болур. Чигир аймаанга хамаарыжыр бүдүмел — лактоза. Организмге чигир аймаа белоктар-биле холбашкан болур. Кажан мага-ботка чигир аймаа көвүдээрге, чаш уругнуң организминге В1 витамин четпестээр. Үс аймаа көвүдээрге, бүгү клеткаларга сугну тудуп, ижинни хевертип, уругну тырыктадып эгелээр.

Янзы-бүрү витаминнер уругнуң шын өзүлдезинге хөлчок салдарлыг. Витаминнер колдуунда аъш-чемнерниң сүүзүнүнде турар. Чүгле «К», «В» витамин кижиниң шөйүндулеринге тургустунар. «Д» витамин кижиниң кежинге хүннүң деттен херелдеринден тыптыр. Минералдыг бүдүмелдер өзүп орар уругнуң сөөктериниң сайзыралынга, хан базыышкыныңың чаңгыс аай болурунга, мага-ботта бүгү-ле өскерлиишкиннерни башкарарынга дузалаар. Кальций, фосфор, магний деп минералдыг бүдүмелдер сөөктеринiң үзап өзеринге ажыктыг. Бо бүдүмелдер четпеске, уруглар рахиттен, остеомиттен аарып, диштери чоорту дужер болу бээр. Магний тудаарга, уругнуң аарыларга удур күжү сулараар, ооң уламындан янзы-бүрү хеш аарыглары тыптыр. Натрий, калий, хлор деп минералдыг бүдүмелдер мага-ботта сугнуң болгаш минералдыг дустарның эргилдезин шын тудуп, хан базыышкынын өйтавында болдурар.

Эмиг сүдү

Чаш уругнуң шын өзүлдезинге эмиг сүдү эргежок чугула дээрзин ие кижи бүрүзү билзе чогуур. Ие сүдүнде белоктар, үстер, чигир аймаа, витаминнер, ферментилер, гормоннар, чамдык халдавырлыг аарыларга удур бүдүмелдер бар. Кадык ада-иелерден кан-кадык чаш төрүттүнер. Эртеменнериң санап турары-биле алырга, бир эвес уруг кадык төрүттүнген болза, боожан соонда 2—2,5 шак болгаш баштайгы хүнде ийи катап эмзирип эгелээрге эки. Бо чорук иениң аа сүдүнүң дужерин дургседир, уругну даштыкы байдалга чаңчыктырарга ажыктыг. Чаш уруг он хонуундан эгелээш, ийи айлыынга чедир хүнде 600—900 миллиграмм эмиг сүдүн, хайындырган сугну, кат-чимис аймаанық чулуун чемге киириштирген турар апаар. 2—4 айлыынга чедир хүнде 800—1000 миллиграмм чемни чиир.

Кадык уругларны хүнде алды катап, аразы 3,5 шак болгаш эмзирер. Дүне 6. 5 шак дыштандырар. Деңзизи четпес болгаш кошкак төрүттүнген уругларны үш шак болгаш-ла эмзирер. Эмиг эмзирген соонда, ертkан сүдүн саап кааптар. Уругну 20—30 минута эмзирер. Кажан уруг эмген соонда, ыяап-ла ийлендир чыттырар, оон башка ол огуп кааптар.

Немелде чемнерни бээри

Иезиниң сүдүн чеже-даа ээп турар болза, өзүп орар чашка минералдыг дустар, микроэлементилер, органиктиг кислоталар, пектин чедишпестеп эгелээр. Үш неделя эрткенде, морковтуң, капустаның, яблоктуң чулуун 5—10 дамдыдан чоорту 50,0—80,0 чедир хүне 2—3 катап бээр. Бир айлыынган эгелеп ногаа, кат-чимис аймааның чулуун бээр. Баштай яблок, инек-караа чулуун 30 дамдыга чедир ижиртир. Ийи айлыг апаарга слива, абрикос, морковь, свёкла чулуун ижиртир. 3—4 ай чеде бээрге, ол чулуктарны 40—50 миллиграммны бээр. Честек-кат, апельсин, томат чулуун үш ай болган соонда ижиртир. Виноград чулуун бичии чаштарга берип болбас. Чүге дээрге, ооң чигири хөй, ижин-шөйүндүге хей тургузуп, ооң ажылдаарын кошкадыр. 1,5—2 айлыынган эгелеп яблок болгаш уругларга деп сүмелээн пюрелерни бээр. Ону бээрде, баштай 2—3 граммдан 50 чедир өстүрер. 3,5 айлыг уругнуң чеминге хайындырган дагаа чуургазының сарыг черин бигчилеп эмиг сүдү-биле хоюдуп тургаш бээр. Уруг кажан дөрт айлыг апаарга, ааржыны, фосфорлуг, кальцийлиг бүдүмелдерни 5—10,0 граммдан чоорту 20,0 грамм чедир хүнде бээр.

Дөрт айдан өрү чаштарга немелде чемнер

4,5—5 айлыындан эгелеп немелде чемнерни берип өөредир. Кажан уругга немелде чемни берип турда, баштайгы чемни экидир чиптер кылдыр өөредир үжүрлүг. Немелде чемни эмиг эмзирер мурнунда бээр. Шак ынчаар уругну хүнде беш удаа чемгерер. Бир харлыг кадык өзүп орар чаштарны хүнде дөрт катап чемгерер. Баштай картофельди пюрелээш, чиртил эгелээр. Аңаа морковь, свёкла, томат, капуста холуп болур. Морковьта каротолин, калийде дустар, аскорбиновая кислота, томатта каротин, свёклада демию, чес, кобальт, марганец бар болуп турар. Пюре кылыр ногаа аймаан баштай хайындырып алыр. Кажан болу бээрге, чуургаш ак үс (сливочное масло) азы хендир үзү немеп алыр. Оон ында дагаа чуургазының хайындырган сарыг черин немээр.

Ийиги немелде чемни 5—5,5 айлыындан эгелеп бээр. Ол суттен кылган рис, гречка, сүла, манная кашалар болур. Бо кашаларны баштай ногаа хайындырган сугга хайындырган, чоорту сүт немеп тургаш, белеткээр. Чеди айлыындан эзтти, мүн суун 20,0—30,0 грамм берип болур. Хайындырган тыртып каан инек эздин 5—10,0 граммдан чоорту 8 айлыынга чедир 50,0 грамм чедирер. Бир харлыынга чедир 70,0 грамм немээр. Оон буска быжырган котлеталарны бээр. Неделяда эзтти 1—2 катап чиртир. Бичии уруглырга колдуунда инек, молдурга, дагаа эзди берзе эки. Оон ында малдың баарындан, мээзинден, дылындан кылган чемнерни берип болур. Кургаг шаашкактыг уругларга эзтти бээрде, ооварымчалыг болза эки. Ындыг чаштарга балык эзди шуут берип болбас. Мүн суун ногаалыг мүн-биле солуур. 7—8 айлыг апаарга, үшкү немелде чемни берип эгелээр. Аңаа кефирни, сүттү, творогту немээр. Кан-кадык уругларны иезиниң эминиңден 10—11 айлыында чарып боор.

Чүгле чайгы үеде уругну эмиг сүдүнден чарып болбас.

Эмискик эмерлерни чемгерери

Эмискик эмер болганындан төрүттүнерге-ле немелде чемнер чиртип эгелээр уруглар хөй. Моон уламындан ие сүдүнүң составынга дөмейлешкек чемнерни белеткеп турар апарган. Бо таварылгаларда колдуунда инек сүдүн ажыглап турар. Ындыг-даа болза, ында чамдык белоктар, минералдыг бүдүмелдер эвээш. Ынчангаш бистиң үлетпүрүвүс язы-бүрү холумактыг кургаг сүттү белеткеп турар. Чижээлээрге, «Детолакт», «Малютка», «Малыш», кургаг «Витолакт», «Биолакт», «Мацони», «Балдырган», «Крепыш», «Здоровье» дээн ышкаш чемнер бар. Уруглар кухняларында таарымчалыг өске чемнерни белеткеп турар. Эмчилер мыкдыг чемнер чиир уругларны ай санында ооварымчалыг хайгаарап турар. Деңзизин доктаамал хынаар. Иезиниң эминиңиң сүдү чеже-даа ээвээш болза, уругну ооң-биле чемгерери онза дузалыг.

Эмискиктээр уругларның чамдыктары үстүнде адаанын чемнерни чигенде, кургаг шаашкактай бээр. Ынчангаш бо холумактарны хайындырар мурнунда чигириниң чамдыызын марляга шүүп алыр. Уруглар эмчилери бо талазы-биле ада-иелерге доктаамал тайылбырны чорудуп турар бис. Чамдык ада-иелер эмчиниң сүмезин тоомчага албайн баары дыка шын эвес. Үлетпүрүнүң белеткээнин уруглар чемнериниң чамдыызы хуусаазы эрте берген-даа боор. Шак ындыг чемнер-биле чаштарны чемгерип болбас. Черле ынчаш бичии уругларга сүмелээн чемнер аймаан — пюрелерни, кат-чимис аймаанық чулуктарын үргүлчү үзүк чок садыгларга турарын Садыг министерствозу шоолуг-ла эскербейн турары элдептиг. Республиканың чамдык районнарынга бар болзувусса, аъш-чем садыгларында бичии чаштарга бээр консервалаан ногаа чулуктары, саазын хаптарлыг кургаг сүттер шуут чок болгулаары чажыт эвес. Херек кырында бо чемнер Кызылдың садыгларында элбээбиле делгеттинген. Ону районнаже четчири-биле чүге үндүрүп болбазын? Уруглар дээрге, бистиң келир үевис. Оларның бүгү талазы-биле сайзыраңгай, кан кадык өзери чүгле эмчилериң хереэ эвес, а бүгү ада-иениң, хөй-ниитиг-ниң хереэ дээрзин утпаза чогуур.

С. КУУЛАР,
Тыва АССР-ниң алдарлыг эмчизи.
Барыын-Хемчик район.

Чазалга

1985 чылдың июль 23-те үнген «Шын» солунда «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелинде партком секретары С. К. Кужугеттиң «Негелдени бедиткем» деп эгелиг чүүлүнде авторнуң буруузу-биле арыглаа фабриказының партбюро секретары Х. Л. Опул-оолдуң адын шүгүмчүлелде киирбеени шын эвес болганын дыңнаттыг.

ТВ

АВГУСТ 8-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55— Дириг амыгтаннар амыдыралы». 9.55 — Хөглүг старттар. 10.40 — «Документ «Р». 1-ги сериязы. 11.55 — 12.00 — Медээлер. 14.15— Медээлер. 14.35 — Сибирьлеп база Ыраккы Чөөн чүктеп. Док. фильмнер. 15.25 — «Дагларда час». Фрунзеден дамчыдылга. 15.55 — Россияга 1905-1907 чылдарда революциянның 80|чылынга. Сээн ленинчи библиотекам. «Демократтыг революцияга социал-демократияның ийи тактиказы». 16.25— Урулгарга фильм. 17.30— Суг спортунуң талазы-биле Европа чемпионады. Суг-же шуравышкын. Эштири. Суг полозу. Италия — ССРЭ. 18.00 — Агроүлетпүр комплекизи: айтырыглар болгаш перспективалар. 1-ги дамчыдылга. 18.30 —А. Эшпай. Концерт. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Тайбың болгаш аныяктар. 19.45 — «Документ «Р». 2-ги сериязы. 21.00 — «Ye». 21.35— «Чогаалчы болгаш амыдырал». Литература болгаш критика. 22.35 — Док. телеф-ньм. 22.45 — 23.05 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Чалыыларның чогаадылгазы. 8.45 — Док. телефильмниң премьеразы. 9.15 — «Быть братом». 2-ги сериязы. 10.20 — «И. Ильф база Е. Петров. Чогаадылгазының арын нары. 11.15 — «Ну погоди!». 5-ки, 6-гы үндүрүлгези. 11.35 —Испан дыл. 12.05 — «Волны Черного моря». 3-кү сериязы. 13.10 — «Кижи. Чер, Өөтемчей». 13.55 — «Узоры». Тайылбыр бижиктерлиг уран-чечен фильм. 15.15—15.20 — Медээлеэ. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Док. фильм. 18.30— «Челээш». Республиканың комсомолчулары болгаш аныяктары мал чеминиң белеткелинде. 19.00 — «Даштыкы кинохроника». Киножурнал. 19.10 — «Азия төвү». 19.40 —Телемедээлер. 19.50 — Чарлалдар. Реклама.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг үдүнар, чаштар!». 20.20 — Ритмниг гимнастика. 20.50— Док. телефильм. 21.00 — «Ye». 21.35 — «Сотвори бой». Уран-чечен фильм. 22.50— 23.15 —Москва хоорайның «Дукат» клубунуң фольклор ансамблинин концерти.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

Аграа

Бөгүн хүннүң ийиги чартында бүргээр. Мурнуу-барын үүктен хаттың дүргени секундада 3—8 метр, диңмирээшкин үезинде хат 20 метр чедир күштелир. Барын районнарга чаъс чаар, диңмирээр.

Дүне 9—14 градус, хүндүс 25—30 градус чедир чылыыр.

Кызылга бүргеп, аязыр. Чаъставас. Сонгу-барын үүктен хаттың дүргени секундада 3—8 метр. Дүне 9—14 градус, хүндүс 25—30 градус изиир.

Кино

АВГУСТ 8-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Бобби» 9.30, 12.50, 16.10, 19.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Сказка о царе Салтане» 9.30, 11.00, **«Сыновья Большой Медведицы»** 12.30, 14.30, 16.30, 18.30, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Семь стихий» 14.30, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЧАЙГЫ» кинотеатр: «Две версии одного столкновения» 15.00, 17.00, 19.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Законный брак» 14.00, 16.00, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: к/б: «Петровка 38» 18.00, 20.00 шактарда.

ШЫН Редакциянның адрези:

667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-35-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54; көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47 корреспонденттериниң 2-27-41, бухгалтериниң 2-12-45 «Солун келбей» барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 3094.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының керектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы, Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—01043.